

Tefsir Araştırmaları Dergisi

The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2022 (Nisan/April)

İbn Âşûr'un Kur'an Kıssalarına Yaklaşımı

Ibn Ashur's Approach to the Qur'anic Qıssas

Yakup BIYIKOĞLU

Doç. Dr., Tekirdađ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Temel İslam Bilimler, Tefsir Anabilim Dalı

Assistant professor, Tekirdađ Namık Kemal University, Faculty of Theology

Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir

Tekirdađ, Turkey

ybiyikoglu@nku.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0759-8634>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Arařtırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 16/02/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 06/04/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 30/04/2022

Atıf / Citation: Biyikoğlu, Yakup. "İbn Âşûr'un Kur'an Kıssalarına Yaklaşımı". *Tefsir Araştırmaları*

Dergisi 6/1 (Nisan/April 2022), 243-270.

<https://doi.org/10.31121/tader.1074481>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Copyright © Published by The Journal of Tafsir Studies

Sakarya/Turkey

Bütün hakları saklıdır/All rights reserved.

Öz

Bu çalışmada Muhammed Tahir İbn Âşûr'un (öl. 1973) Kur'an kıssalarına bakışı ele alınmaktadır. Makalede konuyu temellendirmek için ilk olarak kıssa kavramı ve mahiyetine dair teknik bilgiler verilmektedir. Daha sonra İbn Âşûr'un kıssalara bakışı bağlamında genel düşünceleri ele alınmaktadır. Bu başlıkta onun nazarında Kur'an'da kıssaların bulunmasının faydaları ve ayrı ayrı surelerde zikredilmesinin hikmetleri açıklanmaktadır. Sonra kıssaların tefsirinde ele aldığı bazı hususlar izah edilmektedir. Bunlar, kıssa lafzı için etimolojik tahlillerde bulunması, kıssa anlatımında dil ve belagat hususlarına değinmesi, en güzel kıssa tabiri hakkındaki yorumu, kıssaların kaynağı sorununa yaklaşımı, kıssaların hakikati meselesine dair söylemleri şeklinde sıralanabilir. Daha sonra kıssaların tefsirine dair yöntemi ele alınmaktadır. Bunlar da onun kıssalar arasında bütünlük cihetiyle atıfta bulunması, kıssaların tekrarına dair üslup beyanı, kıssaların ibret noktasına vurgu yapması, bazı müfessirlerle muhalefet etmesi şeklinde zikredilebilir. Son olarak da kıssalara dair rivâyetler konusundaki tutumu, isrâiliyyâta yaklaşımı ve Kitâb-ı Mukaddes'e atıflarda bulunması hususları değerlendirilmektedir. Buradaki tespitlere göre o, kıssalar konusunda asılsız ve abartılı haberlere şiddetle karşı çıkar. Durum böyle olsa da Kur'an ile Ahd-i Atik arasında muvafık olan Tevrat'taki pasajlardan alıntı yapar. Sonuç olarak İbn Âşûr, kıssaların hakikat üzere anlatıldıklarına ve kıssaların kaynağının Kur'an vahyi olduğuna dikkat çeker. Kur'an üslubunda olduğu gibi kıssaların da benzer tarz üzere olduğunu söyler. Ona göre kıssalara vakıf olmak için bunların vahyin bütünlüğü çerçevesinde ele alınması gerekir.

Anahtar kelimeler: İbn Âşûr, Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Kıssa, İsrâiliyyât.

Abstract

In this study, the view of Muhammad Tahir Ibn Ashur (d. 1973) on the qisas/narratives of the Qur'an is discussed. In the article, firstly, technical information about the concept of qışsa and the nature of qışaş is given in order to ground the subject. Then, the general thoughts of Ibn Ashur in the context of his view of the qışaş are discussed. In this title, according to him, the benefits of having qışaş in the Qur'an and the wisdom of mentioning them in separate sūras are explained. Then, some of the points that the qışaş deal with in their interpretation are explained. These can be listed as making etymological analyzes for the wording of the qışsa, mentioning the language and rhetoric in the narration of the qışsa, his comment on the most beautiful qışsa expression, his approach to the problem of the source of the qışaş, his discourses on the issue of the truth of the qışaş. Then, the method of interpreting the qışaş is discussed. These can be mentioned as his reference to the qışaş in terms of integrity, his stylistic statement about the repetition of the qışaş, his emphasizing the example point of the qışaş, and his opposition to some commentators. Finally, his attitude towards the narrations of the qışaş, his approach to Israelite traditions and his references to the Bible are evaluated. According to the findings here, he strongly opposes unfounded and exaggerated news about qışaş. Even so, he quotes passages from the Torah that are compatible between the Qur'an and the old testament. As a result, Ibn Ashur draws attention to the fact that the qışaş are told with the truth and that the source of the qışaş is the Qur'anic revelation. He says that as in the style of the Qur'an, the qışaş are similar in style. According to him, in order to know the qışaş, they must be handled within the framework of the unity of the revelation.

Keywords: Ibn Ashur, al-Qur'an al-Karim, Tafsir, Qışsa/Narrative, Israelite traditions.

Giriş

Kıssalar, Kur'an ilimleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Zira Kur'an-ı Kerim, tarih ve tarihî olaylara hususi bir önem atfeder. Bu bağlamda Tefsir ilminin hedefi, tarihî olarak Kur'an'da zikredilen olayların arkasındaki gizli husus ve hikmetleri izhar etmektir. Geçmiş dönemde müfessirler, bu anlayış üzere rivâyetler nakletmekle beraber pek çok beyanda bulunmuşlardır. Günümüz müfessirlerinde de kıssaların varlığının arkasında bulunan hikmetleri ortaya çıkarma çabası devam etmektedir. Binaenaleyh bu araştırmamızda hedeflenen maksat, Kur'an'ın önemli kısmını kaplayan kıssaların arka planında takdim edilen gizli mesajların muhatap için anlaşılır hale getirilebilmesi meselesinin çözümüne dair günümüz tefsir

algısında ne tür yöntemlere başvurulduğunu, bu hususta önemli açıklamaları uhdesinde barındıran bir tefsir örneği üzerinden ortaya koymaktır.

Kur'an-ı Kerim'de "kıssa" lafzı için *kasas* kelimesi kullanılır. Bu lafız, daha önce yaşanan fertler, toplumlar ve peygamberlerle alakalı cereyan eden olayların Kur'an'da anlatılmasını ifade eder. Mahiyet olarak düşünüldüğünde ise vahyin nüzülü esnasında gerçekleşen gerek kişiler gerek toplumlar, gerekse Hz. Peygamber'in şahsı ile alakalı olarak meydana gelen ve tarihî nitelik kazanmış olaylar hakkında kullanılmaktadır.¹

Sözlüklerde kıssa, anlatmak ve nakletmek gibi manaya delalet etse de haber bağlamında bildirmek², kelime anlamı olarak iz sürmek, adım adım iz takip etmek anlamlarına gelir.³ İstilahî olarak ise "Geçmiş peygamberler ve toplumlarla ilgili manidar haberler veya hâdiselerin, milletlerin tarihinin, belde ve yerlerin Kur'anî üsluba dayalı anlatım ile haber verilmesidir"⁴; yine "Geçmiş eserleri, izleri açığa çıkarmak suretiyle unutulmuş veya bilinmeyen olaylar üzerinde dikkatleri yoğunlaştırarak insanı derinden derine tefekküre yöneltir" şeklinde kıssanın tanımları mevcuttur.

Kur'an kıssalarının gayesi, öncelikli örnek kişilerin peygamberler olması nedeniyle kendilerini rehber ve örnek edinmeye teşvik etmektir. Nitekim onların hayat mücadelelerini ve kavimlerine karşı takındıkları tavırlarını kıssalar dile getirmektedir. Kur'an özelinde ise kıssaların anlatım hedefini, Hz. Peygamber'i teselli etmek, onun irade ve azmini arttırmak; insanları düşündürmek ve ibret almalarını sağlamak şeklinde iki madde de özetlemek mümkündür.⁶

Kur'an kıssalarının temel vasıfları ana başlıklar halinde belirtilecek olursa bunlar; yaşanmış vakıalar ve hadiseler özelliği taşımaları, geçmişte vuku bulmuş olmaları, kişiye değerlendirme imkânı sunmaları, nihâî olarak bir hükme ulaştırmaları ve son olarak da aynı kıssaların farklı sûrelerde değişik ibretlerle yer almaları şeklinde sıralanabilir.⁷ Tüm vasıflar üzerinden Kur'an tarihî gerçeklikleri kitlelere kıssa ederken birden çok üslup kullanır ki kıssalar da bu üsluplardan biridir.⁸

¹ Ali Sayı, "Kur'an'da Kıssa Kavramı Üzerine", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995), 145.

² Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, "kıssa", *el-Kâmusu'l-muhît* (Beyrût; Müessesetü'r-Risâle, 2005), 627.

³ Râğıb el-İsfehânî, "kıssa", *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrût: Dâru'l-Marife, ts.), 404.

⁴ Mennâu'l-Kattân, *Mebâbis fî ulûmi'l-Kur'an* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2004), 300.

⁵ Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 136.

⁶ M. Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalara Giriş* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998), 71; kıssaların gayeleri hususunda, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmek, İslâm'ın evrenselliği ortaya koymak vb. şeklinde ilavelerde bulunulmuştur. Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 211-213; yine kıssaların felsefî gayesi olarak, geçmişteki sıkıntılardan ibret almaktan hareketle inananların zafere ulaşacağı, kişinin güven duygusuna ait unsurları harekete geçirmek ve olaylar üzerinde yoğun düşünme melekesinin oluşturulması, şeklindeki hususlara dair etraflı bilgi için bk. Şehmus Demir, *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 134-141.

⁷ Kur'an'daki kıssaların bu vasıfları ve genel olarak anlatımları için bk. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 172; yine kıssalara dair bu vasıfların detayı hususunda bk. Sayı, "Kur'an'da Kıssa Kavramı Üzerine", 167-171.

⁸ Bilal Deliser, *Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014), 85.

Kıssa lafzının Kur'an'da kullanımına dair bilgi verilecek olursa iki ayette “iz sürüp adım adım takip etmek”⁹ ve “izlemeye almak”¹⁰ “birine bir sözü anlatmak, hikâye etmek”¹¹ anlamlarında kullanılır. Kehf sûresi 64. ayette (فَارْتَدَّ عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا) şeklinde geçen *kasasen* lafzı, tabii anlam olarak “izlere itibâ etmek”, aynı kökten Kasas sûresi 11. Ayetteki (وَقَالَتْ لِأَخْتِهِ فَتَابِعْنِي) *kussibi* emir kipi ise “izle, uzaktan takibe al” anlamında kullanılır.¹² Burada her iki ayette de geçen mana, kelimenin ıstılah anlamı olmayıp bu kelimelerin bir fonksiyon ve vakaya işaret etmek üzere kullanıldığı söylenebilir.¹³ Dolayısıyla Kur'ân kıssalarının, anlatılan olayların maziye ait izlerini ortaya çıkarmak, aynı zamanda gaflet nedeniyle unutulmaya yüz tutmuş olan tarihsel zemindeki etkileyici ve çarpıcı bir üslup ile olaylar üzerinde insanların dikkatlerini yoğunlaştırmak, bizzat hâdiseyi yaşıyor ve yakından izliyormuş hissini vermek gibi bir takım fonksiyonlarından bahsetmek mümkündür.¹⁴ Özetle tüm bu hususlar, kıssaların gerçek ve yaşanmış olay ve olgu olma özelliklerine işaret etmektedir.

Kur'ân'da kıssa ile çok yakın anlam ilişkisi bulunan *nebe'*, *mesel* ve *absen* lafızları kullanılır. Bunları biraz açacak olursak *nebe'*, Kur'ân'da hem tekil hem de çoğulu *enbâ* şeklinde geçer. Sadece *nebe'* ve kıssa etmek fiili, dolaylı ve direkt olmak üzere toplam altı kez birlikte kullanılmaktadır.¹⁵ *Nebe'* ve *enbâ'* lafızları, Kur'ân kıssalarıyla alakalı olarak kullanılan *haber* anlamına gelir ki haber ise geçmişteki yaşam tarzında maslahata dayalı tecrübelerin sonraki kuşaklara aktarımında büyük önem arz eder.¹⁶ Ancak bu bağlamda *nebe'* nin sıradan bir haber olmadığını, son derece ilginç ve önemli haberler hakkında kullanıldığını söylemek gerekir. Zira bu lafız, “Allah'ın haberleri bildirmesi (*tenbî'*)”¹⁷ ve “Adem'in isimleri bildirmesi (*inbâ'*)”¹⁸ şeklinde özel bir bildirim bağlamında kullanıldığı görülür. *Nebe'/enbâ'* nin kıssadan farkının ise kıssaların gövdelerini oluşturan ham ve son derece ilginç anlatım(lar) olduğu söylenebilir.¹⁹

⁹ el-Kehf 18/64.

¹⁰ el-Kasas 28/11.

¹¹ Yûsuf 12/3.

¹² Ebû İshâk ez-Zeccac, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, thk. Abdulcelil Abduh Şelebî (Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 1988), 4/134.

¹³ “Kassa” fiilinin somut olarak eşya-lafız ilişkisine dair Türkçede kullanılan makas kelimenin aslı “mikas”tır. Zira makasın, eşya olarak fonksiyon icra edebilmesi için iki kenarının birbirini peşi sıra ve birbirini takip eder şekilde açıp kapanması gerekir. Dolayısıyla peşi sıra olarak birbirini takip ederek iz sürme anlamının, makasın işlevselliğinde vuku bulduğunu söylemek mümkündür. Bk. Sayı, “Kur'an'da Kıssa Kavramı Üzerine”, 148

¹⁴ İdris Şengül, “Kur'ân Kıssalarının Tarihi Değeri”, *Diyanet İlmî Dergi* 32/4 (1996), 67. Ayrıca Tarih felsefesi bağlamında Kur'ân'ın insanlığa tarihsel gerçekliği sunması vasfı konusunda bk. Sadık Kılıç, “Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar”, *1. Kur'ân Sempozyumu* (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994), 89-90.

¹⁵ el-A'râf 7/ 101, 175; Hûd 11/100, 120; el-Kehf 18/13; Tâhâ 20/99.

¹⁶ Yine *nebe'*/hadis ve haber kavramlarının iç içe kullanımına dair bk. Yakup Bıykoğlu, “İsrâiliyyât Türevi Haberlerin Bilgi Açısından Değeri (Tâlût ve Câlût Kıssası Örneği)” *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (2018), 213-214; Yine *nebe'*, hadis ve haber yanında *isrâiliyyât* ile alakalı olan kıssanın anlam dairesine girdirilen “hikmet ve mesel” kavramlarına dair bk. Ertuğrul Döner, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 218-235.

¹⁷ et-Tevbe 9/94.

¹⁸ el-Bakara 2/33.

¹⁹ Sayı, “Kur'an'da Kıssa Kavramı Üzerine”, 171-172.

Kur'an'da *mesel*²⁰ hem tekil hem de çoğul (emsâl) olarak pek çok yerde geçer. Kur'an'da bu lafzın, iki yerde kıssa ile yakın anlamda, hatta bariz olarak iç içe kullanıldığı görülür. İlki, “Allah şöyle bir şebri örnek veriyor...” ayetidir.²¹ Bu ayette Allah şehri örnek verdikten sonra devamındaki altı ayette karyenin mesel olarak ortaya konulmasının içeriğinden haber vermektedir.²² Binaenaleyh bu ayet dizilimi dikkate alındığında kıssa ve mesel bağlantısı rahat bir şekilde görülür. Kıssa ve mesel ilişkisinin kurulduğu diğer bir yer, A'râf sûresinin 176. ayetidir. Zira bu ayette iki yerde mesel lafzı geçmektedir. Burada kendisine delillerin ayetle bildirildiği kişi, aksi olarak hevâsına uyararak dünyaya saplanınca, ayette manen durumu standart temsîlî bir niteliğe büründürülüp “onun meseli kelbin/köpeğin meseli gibidir.” denmiştir. Sonraki ayette, *mesel* lafzının kapsamı daha da artırılarak “ayetlerimizi yalanlayan toplumun meseli, durumu işte böyledir”²³ ibaresiyle toplumsal bir anlam boyutu kazanmıştır.

Yine çevre lafızlar bağlamında Yûsuf sûresinde kıssa haberinin öncesine *absen* sıfatı eklenerek²⁴ anlatım üslubunun en güzel bir şekilde olmasına ve bununla kıssaların estetik yönüne işaret edilmiştir. Bu ifadenin sadece Hz. Yûsuf kıssasında zikredilmesi, kıssanın sanatla olan ilişkisini akla getirmektedir. Zira kıssalar içerisinde Yûsuf kıssası, en güzel sahnelenebilme, net olarak zihnî canlandırma, yaşanıyor muş hissini verme niteliğine sahiptir. Binaenaleyh “ahsenü'l-kasas” tabiri kıssa-sanat ilişkisini en bariz bir şekilde ortaya kaymaktadır.²⁵

Buraya kadar anlam ve mahiyet bağlamında kıssalar hakkında genel bilgi verdikten sonra günümüz müfessirlerinden İbn Âşûr'un (öl. 1973) kıssalara bakışına dair kısa bir değerlendirme yapacak olursak otuz ciltlik hacimli olan tefsirinde kıssalara genişçe yer verir. Bu meyanda o, on bölümden müteşekkil mukaddimesinin yedinci bölümünde Kur'an ilimlerinde önemli yeri olan kıssalara altı sayfalık yer ayırır. Tefsirinin mukaddimesinin önemli bir kısmını bu konuya ayırması kıssalar konusuna ne derece önem verdiğini göstermektedir. Bu konuda lisansüstü çalışmaları taradığımızda İbn Âşûr'un *et-Tabrîr ve't-Temvîr* isimli tefsiri ile alakalı olarak daha önce yapılan iki doktora tezinde kıssalar konusuna değinilmediğini; bir yüksek lisans tezinde de sadece Yûsuf sûresi örneği üzerinden onun kıssalara bakışının ele alındığını gözlemledik.²⁶ Biz de bu çalışmamızda İbn Âşûr'un Kur'an kıssalarına dair yaklaşımını ele aldık.

Makalemizin öncelikli amacı, İbn Âşûr'un Kur'an kıssalarının mahiyeti konusuna görüşlerini tahlil ermeye çalışmaktır. Bu meyanda gerek eserinin mukaddimesinde gerekse

²⁰ Mesel, lügat olarak “benzemek, benzeri olmak ve örnek verme” anlamlarında sıfat olmakla beraber güzel söz, ibret ve kıssa (imtisâl) anlamlarını ifade eder. Bk. Ebu'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrer İbn Manzûr, “mesel”, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1993), 11/610-616.

²¹ en-Nahl 16/112.

²² en-Nahl 16/113-118.

²³ el-A'râf 7/177.

²⁴ Yûsuf 12/3.

²⁵ Sayı, “Kur'an'da Kıssa Kavramı Üzerine”, 180-181.

²⁶ İbn Âşûr üzerinde yapılan iki doktora ve yüksek lisans tezlerinin künyesi için bk. Faruk Vural, *İbn Âşûr ve et-Tabrîr ve't-Temvîr İsimli Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), Yakup Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013); Osman Kocal, *İbn Âşûr'un Kur'an Kıssalarına Bakışı (Hz. Yûsuf Örneği)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020)

ana tefsir bölümünde kıssalar konusunda kendine özgü yorumları değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Çalışmanın kapsamının genişlememesi için sadece kıssalara dair öne çıkan hususlara ve ilgili kısasa pasajlarına değinilecektir. Yöntem olarak ise müfessirin kıssalarla ilgili yorumlarını tahlil ederken örnekleme cihetine gidilecektir. Kaynakça olarak da bu konuyu temellendirme için deskriptif tanımlamalarda bulunan lügat ve usule dair kitaplara başvurulacaktır. Sonuç olarak bu çalışmada her ne kadar kısasa konusu bir müfessir üzerinden ele alınsa da eldeki veriler ışığında bir nebze de olsa çağdaş dönemin tefsir algısının Kur'an kıssalarına dair bakışı ortaya konmuş olacaktır.

1. İbn Âşûr'un Tefsirinin Mukaddimesinde Kur'an Kıssalarına Bakışı

İbn Âşûr, eserinin mukaddimesinin yedinci bölümünde Allah'ın kıssalarla Resulün işini sağladığına dair "Biz vahyettiğimiz bu Kur'an ile en güzel kıssaları sana haber veriyoruz. Gerçek şu ki sen bundan daha önce haberdar değildin"²⁷ ayetini vererek izah eder. Müfessire göre Kur'an-ı Kerim'deki kıssalar, isteğe bağlı olarak, dinamikliğin yenilenmesi ve yine şaşırtıcı olarak hayır veya şerre dair bir sonuç bekleme bağlamında intizam edilmemiştir. Zira ona göre Kur'an'ın hedefi bunlardan daha üst ve yüce bir vasıf taşır ki şayet yukarıda belirtilen özellikleri uhdesinde bulundursa idi doğru ve güzel haberlere dair kıssalar eşit seviyede olurdu ve her bir kısasa türü arasında üstünlük söz konusu olmazdı.²⁸

Kur'an kıssalarında ümmet için çok büyük faydalar vardır. Bundan dolayı Kur'an her bir kıssayı bu faydalara binaen konu edinir. Nitekim Kur'an kıssaları, diğer kitaplarda olduğu gibi okuyucuyu eğlendirme gibi bir vasıftan münezzehtir. Binaenaleyh Kur'an kıssaları, tarih kitaplarındaki gibi sûrelerde peş peşe birbirini takip ederek bütün olarak gelmezler. Farklı olarak din ehline öğüt hatırlatma durumuna göre kıssaların sûrelerde dağılımı söz konusudur. Bu da Kur'an'ın ibret verici kendine özgü bir üslubudur. Kur'an ayetlerinin bir öğüt ve hatırlatma gayesi olduğu üzere, Kur'an kıssalarının üslubu ise istenen hedef ve amaçlara ulaştırmaktır. Bu açıdan bakıldığında Kur'an diğer kıssacıların üslubundan daha yüce bir vasfa sahiptir. Zira Kur'an'ın kıssalarındaki tenasübe bakıldığında "burhân/delil" ve "tıbyân/izah" vasıfları görülür. Özetle diğer kıssalardaki hatırlatmalara dair benzerlikler yönünden bir mukayese yapılacak olursa İbn Âşûr'a göre Kur'an kıssalarının en ayırt edici vasfı, kıssalarının diziliminde veciz bir üslup örgüsü sunulmasıdır. Ona göre Kalem sûresinde geçen: "Bahçeyi gördüklerinde, 'herhalde yanlış yere gelmişiz, bazıları da hayır biz ürünü kaybetmişiz' dediler. İçlerinde akıllı başında olanlardan biri şöyle dedi: 'Ben size Allah'ın azametini dile getirmelisiniz' dememiş miydiniz"²⁹ ayetleri öncesinde aynı yerle ilgili ve aynı hikâyeye farklı zaman bağlamında "Biz vaktiyle şu bahçe sahiplerine bela verdiğimiz gibi, onlara da belâ verdik. Hani bahçe sahipleri (Allah için verirse şeklinde) kayıt koymaksızın sabah erkenden bahçenin mahsulünü kesin olarak toplayacaklarına yemin etmişlerdi...Sabab birbirlerine seslendiler: Şayet devşirecekseniz erkenden tarlanızın başına gidin"³⁰ şeklindeki anlatım tarzı, kıssalardaki nazım dizilimine dair güzel bir örnektir.³¹

²⁷ Yûsuf 12/3.

²⁸ Muhammed Tahir İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnisiye, 1984), 1/64.

²⁹ el-Kalem 68/26-28.

³⁰ el-Kalem 68/17-18, 21-22.

³¹ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 1/64-65.

İbn Âşûr'a göre Kur'ân kıssalarının iç içe girmesi ayrı bir meziyet olarak görülür. Zira Kur'ân kıssaları bedii (orijinal) bir üslup ile sûreler içinde serpiştirilmiştir. Bu durum, Kur'ân'daki teşrî ve fihkî meselelerin muhafazasının aslî maksat olması yanında kıssaların da öğüt edinme pozisyonunu gösterir.³² Nitekim tek bölüm halinde verilen Yûsuf sûresin 25-29. ayetlerde haber verildiği üzere Hz. Yûsuf'un hızla kapıya yönelmesi ve gömleğinin arkadan yırtılması meselesinde bu durum bariz bir şekilde ortaya konmuştur.³³ İbn Âşûr'un, Kur'ân kıssalarının üslubuna dair ayırt edici bir kısım mülahazalarını belirttikten sonra şimdi de bunların faydalarına dair beyanda bulunduğu hususlar üzerinde duralım.

1.1. İbn Âşûr'a Göre Kur'ân'da Kıssaların Zikredilmesinin Faydaları

İbn Âşûr, makâsîd bağlamında Kur'ân kıssalarının zikredilmesinde pek çok faydanın mülahaza edildiğini söyler. Bunları, günümüz usûl kitaplarından daha geniş bir muhteva ile on madde halinde tefsirinin mukaddimesinde toplar. Kıssaların takdim gerekçeleri şeklinde sıraladığı bu faydalar ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

a- Bu devirde Ehl-i Kitâb'ın bilgi gücünün son sınırı, peygamberler ile ilgili kıssaları, onların yaşadığı dönemleri ve civardaki ümmetler hakkındaki haberleri bilmektir. Mamafih Ehl-i Kitâb'tan ancak ilimde derin tecrübesi olanlar bu haberlere ulaşabilirken Kur'ân'ın bu kıssaları ihtiva etmesi kitap ehline karşı büyük bir meydan okumaktı. Bu durum da onların Müslümanlara karşı deliller getirme konusunda ellerini ve kollarını bağlıyordu. Bu hususa Kur'ân'da "(Ey peygamber) sana bu anlatılanlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Daha önce onları ne sen ne de kavmin bilmiyordunuz! Sabret, zira iyi bir akâbet günabtan sakınanlarındır"³⁴ şeklinde dikkat çekilmektedir. Nitekim bu ayet, Yahudilerin Hz. Peygamber'in ümmî vasfını kabul etmeyişlerine ve bu konuda konuşmalarına karşı bir cevap niteliği taşır. Ancak her nedense selef müfessirler bu fayda hakkında beyanda bulunmamışlardır.³⁵

b- Geçmiş peygamberlerin şeraitlerini bilmek ve tarihleri hakkında bilgi sahibi olmak dinin adabı olarak bilinir. Zira Kur'ân'da geçmiş peygamberin ve kavimlerine dair kıssalarının bulunması İslâm şeraitinin önemini taçlandırmıştır. Nitekim bu konuda Allah (c.c) Kur'ân-ı Kerim'de "Nice peygamberler vardı ki beraberinde kendilerini Rablerine adayanlar bulunduğu hâlde savaşmışlardı. Bunlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik göstermemiş, (düşmanlarına) boyun eğmemişlerdi. Allah (işte bu şekilde) sabredenleri sever."³⁶ Ayette görüldüğü üzere kıssa üzerinden imanın kuvvetlenmesi ve zayıflaması meselesine dair bir üslup sergilenmektedir. Zira ilahî yardım konusunda Allah'ın gücünden başka güç tanımamayı ve hak bildiği yolda yürümeyi anlatmak için Ashâb-ı Kehf kıssasındaki gençlerin duruşlarının kıssa edilmesi güzel bir örnektir.³⁷

c- Kıssaların tarihî bilgi açısından faydası olup bu bilgi ile amaçlanan şey, hayır-şer ve tamir-tahrip olgularının sebeplerine dair ümmeti sistematik olarak bilgilendirmek, bu minvalde ümmeti iyi sebeplere sarılmasını; şerlerden de zinhar sakınmasını sağlamaktır.

³² İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 1/65.

³³ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 1/65.

³⁴ Hûd 11/49.

³⁵ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 1/65.

³⁶ Âl-i İmrân 3/146.

³⁷ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 1/65-66.

Nitekim nefislerin temizlenmesi veya kirliliği konusunda yüksek erdem ve faziletin elde edilmesi hususu, “İşte, *baksızlıkları yüzünden çökmüş evleri! Bilen bir kavim için elbette bunda bir ders vardır*”³⁸ şeklinde Kur’ân’da kısza edilmektedir.³⁹

d- Yine kıssalarda, geçmiş ümmetlerinden peygamberlere karşı gelip onların emirlerine isyan edenler üzerinden müşriklere öğütte bulunma durumu söz konusudur. Ta ki benzer şekilde atalarının aşırılıklarını/haddi aşmalarını görsünler ve onların bu hallerinden ibret alsınlar ve kıssalar üzerinden Allah’ın sâlih kullarının yeryüzüne nasıl varis olduklarını bilsinler. Nitekim Kur’ân’da kıssalar hakkında tefekkür edilmesi⁴⁰ ve kıssaların düşünenler için ibret olması hatırlatılmakta olup⁴¹; bu minvalde Nûh, Âd ve Semûd kavimleri, Ehlu’r-Ress ve Ashâbu’l-Eyke halkları üzerinden peygamberleri yalanlayanların akıbetleri kısza edilmektedir.⁴²

e- Kur’ân, kısza anlatımlarında Arapların aşına olmadığı, Arap lisanı ve belagatinde önemli oranda tesir bırakan yeni bir üslup ortaya koyar. Bu husus ise Yüce Kitâb’ın i’câz yönlerindedir. Zira muhataplar bu orijinal üslubu inkâr edememişler ve benzerini getirmeye güç yetirememişlerdir. Kur’ân’da A’râf sûresindeki insanların Cennet, Cehennem ve A’râf taki hallerinin anlatılması bu durum için güzel örnektir.⁴³

f- Araplar, okuma yazma bilmeyişleri ve cehalete dayalı durumlarından ötürü hissî bir akıl melekesine sahiptiler. Dolayısıyla geçmişteki ümmetlerden öğüt edinmeden faydalanma yönlerini yitirmişlerdi. Çoğu da iyi bildikleri olaylarda cehalete düşmüşlerdi. Bu nedenle sonraları geçmiş milletlerin helak oluşuna sebep olan ve kendilerinde benzeri bulunan hallerini ıslah ve temizleme çabasından geri durdular. Ancak risâlet sonrası Kur’ân kıssalarının zikredilmesi ile Müslümanların ilmi genişledi, geçmiş ümmetlerin varlıklarından haberdar olup büyük oranda onların hallerine/durumlarına muttali olmaya başladılar. Nitekim “*Sizden önce kendilerine baksızlık edenlerin yurtlarında yerleşmişsiniz. Onlara, nasıl davrandığımızı size apaçık belli olmuştu. (Bu şekilde) size (pek çok) örnekler/misaller de vermiştik*”⁴⁴ ayeti onların İslâm öncesi hallerine işaret etmektedir.⁴⁵

g- Kıssalar ile Müslümanların âlemin genişliğine ve ümmetin büyüklüğüne alıştırılması, bu bilgilerle meziyetlere dair gurur rahatsızlığı bir an önce giderilip sadece ümmet için verilen meziyetlerin bilinmesi talep edilmiştir. Mesala, Âd kavminin haksız yere büyüklük taslaması üzerinden “*bişden kuvvet bakımından daha güçlü kimdir?*”⁴⁶ Müslümanlara vaaz-u nahiye edilmesi bu hususa örnektir. Bu şekilde ümmetin hayırların toplayıcısı vasfını taşıdığı-

³⁸ en-Neml 27/52.

³⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-temvîr*, 1/66.

⁴⁰ el-A’râf 7/176.

⁴¹ Yûsuf 12/111.

⁴² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-temvîr*, 1/66.

⁴³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-temvîr*, 1/66.

⁴⁴ İbrahim 14/45

⁴⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-temvîr*, 1/66-67.

⁴⁶ Fussilet 41/15.

nın ve eksikler olsa da hayata dair kemalin yakalanabileceğinin inananlar tarafından bilinmesi hedeflenmiştir.⁴⁷

h- Kıssalarda önceki milletlerin dünyayı yönettiği gibi Müslümanların da yönetmesine dair bir teşvik vardır. Bunun inşasında Arapların içinde buldukları ataletten/gevşeklikten çıkmaları için çaba göstermesine ihtiyacının olduğu da aşikârdır. Ancak ganimet ve mal elde etme konusunda güç Arapların ellerinde iken sonra bu güçlerini ve bunun sonucu olarak da eski izzetlerini kaybettiler. Başka milletlerden Fars ve Rûmlar'a tâbi olur hale geldiler. Nitekim bu dönemde Irak, Yemen ve Bahreyn bölgesi Farşlıların; Şam bölgesi de Rûmların sultasında idi. Böylece kıssalar üzerinden Allah Teâla, sadece Hicaz bölgesinde kalan güçlerini, diğer kavimler üzerine de yaymalarını teşvik etmiş, bu uğurda yolculuklarını ve ticaretlerini canlandırmaları konusuna işaret ederek onlara yol göstermiştir.⁴⁸

i- Kıssalar ile birlikte öğrenilen en mühim şey, Allah'ın kuvvetinin üstünde başka bir gücün olmadığına bilinmesidir. Zira Allah (c.c) dinine yardım edene muhakkak yardım eder. Zira her kim bu inanç ile hazırlanır ve Allah'a itimat ederse o kimse başkalarının kendisine musallat olmasından selamette olur. Zira bu duruma dair ayette Hz. Yûnus'un duasına icabet olarak "Biz de onun bu duasına cevap vermiştik ve (maruz kaldığı) sıkıntıdan onu kurtarmıştık. Biz, müminleri işte böyle kurtarıyoruz"⁴⁹ buyurulmaktadır.⁵⁰

k- Son olarak öncekilerden kıssa edilmesindeki fayda ise tarihte şeriata ve medeniyete dayalı hususlar ile Müslümanların zihninde inkişafı oluşturup İslâm medeniyetinin inşasına zemin teşkil etmektir. Mesela bir hükmün ve kanunun usulüne uygun olarak yapılması konusu için "Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yûsuf'a böyle bir plan öğrettik. Yoksa kralın kanunlarına göre kardeşini alıkoymazdı. Ancak Allah'ın dilemesi müstesna. Biz, dilediğimiz kimsenin derecesini yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır"⁵¹ ayeti güzel bir örnektir.⁵²

Yukarıda görüldüğü üzere İbn Âşûr tefsirinin mukaddimesinde klasik dönem usûl kitaplarından daha geniş bir malumatla kıssaların faydalarını zikreder. Bu şekilde o, Kur'an kıssalarının, tevhitten siyaset ve medeniyet inşa etme algısına varıncaya kadar Müslümanların din algısına dair pek çok etkisinin bulunduğu dikkat çeker. Dolayısıyla Kur'an kıssalarına farklı bir bakış açarak örnekler vermek suretiyle bunların yaşama dair pratik yansımalarını ortaya koyar.

1.2. İbn Âşûr'a Göre Kıssaların Tekrarı

İbn Âşûr, Kur'an'daki kıssaların faydalarını zikretmekle beraber kıssaların pek çok sûrede tekrarlanmasının yararları üzerinde durur. Bunları tefsirinin mukaddimesi şöyle sıralar:

⁴⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-temvîr*, 1/67.

⁴⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-temvîr*, 1/67.

⁴⁹ el-Enbiyâ 21/88.

⁵⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-temvîr*, 1/67.

⁵¹ Yûsuf 12/76.

⁵² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-temvîr*, 1/67-68.

a- Bazılarının Kur'ân tefsirinde ilhadî metotlar üzerinden bazı düşüncelere kapıldıkları ve bunların farklı niyetlerle Yüce Kitâb'a şaşı olarak baktıklarından dolayı, Kur'ân-ı Kerim'i öğütler içeren diğer telif eserlere benzetmişlerdir. Oysa yukarıda belirtildiği üzere Kur'ân'ın kendine has bir üslubu olup, aynı tarz üzere farklı münasebetler kurmak üzere burhan(lar) sunmak maksadıyla pek çok kıssa da çeşitli sûrelerde tekrar edilmiştir. Yine kıssaların tekrarının diğer bir sebebinin, farklı lafızlar ve farklı zamanları kullanarak⁵³ muhatabın zihnine iyice yerleşmesini sağlamak olduğunu söylemek mümkündür.

b- Dildeki belagati ortaya koymaktır. Zira bir amaca dair hep aynı üslup ile kelamın izhar edilmesi durumunda meramın belîğ olması (yerini bulması) zorlaşır. Ancak buna farklı anlamlar katacak belagat sanatları eklenince meramı anlatmak daha kolay olur. Bu durumda ya mecaz, istiare ve kinaye gibi edebî yolları ya da anlama dair fesahat oluşturmak için eş anlamlı/müteredaf kelimeleri kullanmak gerekir. Mesela (وَلئن رُجِعْتُمْ) ve (وَلئن رُجِدْتُمْ) ibarelerinde olduğu gibi. Velhasıl kıssaların tekrarı ile ilgili bu durum, ayetlerin tamamen i'câzı ile ilgilidir.

c- Diğer bir sebep vahiy süreci devam ederken sonradan İslâm'a girenlerin Müslüman olmadan önce inen kıssalardan haberdar olma imkanı bulabilmesidir. Zira kıssayı nüzül döneminde dinlemek onu duyan ve ezberleyenlerden dinlemekten daha etkili olacaktır.

d- Kur'ân'ın indiği dönemde müminler arasında Kur'ân'ın tamamını ezberlemek nadir bir durum idi. Zira bir kişi hangi sûreyi ezberlemişse sadece ondaki kıssaları bilebiliyordu. Zira aynı kıssanın zikredildiği başka bir sûreyi ezberleyenler, Kur'ân'ın tamamını ezberlemeseler de tekrar edildiği için bu kıssadan haberdar olabiliyordu.

e- Son sebep ise kıssalar farklı yerlerde farklı maksat üzere zikredildiğinde, bütün bu maksatları birleştirerek bakıldığında bütünü görebilme imkanı bulması idi. Böylece farklı ibretler üzerinden düşünüldüğünde, bütüncül olarak kıssanın tamamının maksadı görülmüş olur.⁵⁴

İbn Âşûr, son maddede zikredilen maksatların birleşiminin sebeplerini şöyle özetler: Kıssaların tamamı aynı sürede verilseydi, farklı ibretler arasındaki münasebeti görme durumu söz konusu olmazdı. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bir sûrede farklı münasebetle anlatılan bir kıssa, başka sûrede farklı hatırlatma ile tecdîd edilmektedir. Bu meyanda kıssalara bakıldığında bazen müşrikler, bazen Ehl-i Kitâb, bazen Müminler, arada ise Ehl-i Kitâb ve Müminlerin her ikisinin de muhatap olduğu görülebilir. Böylece muhatapların durumlarındaki hallere göre itnâb ve îcâz şeklinde kıssa anlatımlarında farklılıklar meydana gelir. Mesela Tâhâ ve Şûarâ sûrelerinde Hz. Mûsa kıssası uzunca anlatılmakta, ancak Furkân sûresinde ise “*Hakikat şu ki biz Mûsâ'ya kitap vermiş, kardeşi Hârûn'u da onun yanında yardımcı tayin etmiştik. Onlara: 'Ayetlerimizi yalan sayan topluluğun yanına gidin' dedik. Ama sonunda o (laf dinlemeyen) topluluğu yıkıp yok ettik*”⁵⁵ şeklinde aynı kıssa iki ayetle veciz bir şekilde özetlenmiştir.⁵⁶

⁵³ Kur'ân kıssalarına bakıldığında nüzül sonrası itibarıyla dünün olayları bugünün gerekçeleriyle birleştirilerek sunulur. Bunun yanında kıssalara dair temel özellikler için bk. Zekeriyâ Pak, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Bilay Yayınları, 2020), 220-223.

⁵⁴ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 1/68-69.

⁵⁵ el-Furkân/35-36.

İbn Âşûr, bu şekilde tefsirinin mukaddimesinde Kur'ân kıssalarının tekrar edilmesinin yarar ve hikmetlerini tadat eder. Böylece o, Kur'ân'ın tamamındaki i'câza dayalı dizilimin kıssalarda da mevcut olduğunu ima eder; aynı zamanda da kıssaların surelerde tekrarının dil, belagat ve mekâsıda dayalı hikmetlerini gözler önüne serer.

2. İbn Âşûr'un Kur'ân Kıssalarına Yaklaşımı

Bu başlık altında İbn Âşûr'un Kur'ân kıssalarının mahiyetine dair yorumları ve kıssaları yorumlarken ortaya koyduğu yaklaşımları ele alınacaktır. Bunu yaparken onun tefsirinden hareketle tanımlama ve örnekleme yoluyla birtakım izahlarda bulunulacaktır.

2.1. Kıssa Anlatımında Dil ve Belagat

Giriş bölümünde kıssa lafzının kelime anlamı ve tanımına dair bir takım bilgiler vermiştik. Şimdi de mukayese olması bakımından onun bu lafız üzerinden beyan ettiği dilbilimsel tahlillerini ele alacak olursak İbn Âşûr, kıssaları yorumlamaya geçmeden önce “kıssa” kelimesi hakkında etimolojik tahlillerde bulunur. Kıssa kelimesinin cemisinin *kasas* olduğunu, *kasas* lafzının ise mef'ûl olarak kıssa edilen haber anlamına geldiğini söyler. Sonra müfessir kıssayı kısaca şöyle tanımlar: “Kendisinden bahsedilen gaybî bir hadiseye dair haberdur.” Bu tanımdan hareketle o, Kur'ân'ın indiği döneme ait anlatılan durumların kıssa şeklinde addedilemeyeceğini beyan eder.⁵⁷

İbn Âşûr, *kasas* ile yakın olan *nebe* kelimesi beraber geçtiğinden ikisine ayrı ayrı anlam verir. Böylece o, kıssa edilen anlamdan hareketle *kasas* lafzını, uzun bir haberin peş peşe dizi olarak tek bir kıssa halinde değil de farklı muhataplara haber verilmesi şeklinde tanımlar. Ona göre bunun istisnası bütüncül bir kıssa örneği olan Yûsuf sûresidir. Nitekim *nebe'*/*enbâ* da içeriği önemli ve buna binan dikkat-i değer haber(ler) anlamına delalet eder.⁵⁸

İbn Âşûr, kıssalar konusunda anlatıma dair edebî üsluplara dikkat çeker. Zira bu hususta belagat ilminin inceliklerine yer yer başvurduğu görülür. Bunlar, en fazla istiâre olmak üzere hakikat, mecâz, kinâye, teşbîh, temsîl vb. şeklinde sıralanabilir. Kıssaların anlatımlarında *absen-i kasas* tabiri kıssanın sanatsal boyutunu ifade etmesi, bunlarda dil ve belagat yönünün öne çıkmasını tabii bir durum kılmaktadır.

Müfessir, bu hususta hakikî ve mecâzî mana açısından kıssanın kök anlamı üzerinde durur. Şöyle ki ona göre Yûsuf sûresi 3. ayette zikredilen (نُصِّ) fiilinin manası “geçmiş haberleri bildiriyoruz” demektir. Burada (فَصَّ) mastar olup açılmış hali olan (فَصَّصَ) lafzı, kıssa eden kişiden nakletmektir ki anlamı ise “adım adım ayak izlerini takip etmek suretiyle son ayak izinin sahibine ulaşmak” demektir. Zira “...*hemen izleri üzere geri döndüler*”⁵⁹ ayetinden hareketle geçmiş hikâyelere ulaşmak hususu, adım adım iz takip etmeye ve son izin sahibine ulaşmaya benzetilmiştir. Biri birini takip etti demek, “onun fiilinin benzerini yaptı”

⁵⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/69.

⁵⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/64.

⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/271.

⁵⁹ el-Kehf 18/64.

anlamını ifade eder. Buradaki mecâzî söylem ile hakikî anlam üzerine ıtlak edilen *kasas* lafzı kullanılarak “iz takip suretiyle haberin aslına ulaşmak” anlamı ifade edilmiştir.⁶⁰

Kıssalar konusunda kinâye ve istiâre kullanımına dair birkaç örnek verecek olursak, “*Hani Yûsuf, babasına: ‘Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar, bana boyun eğiyorlardı’ demiştir*”⁶¹ şeklinde seslenen kişi ile muhatabın birlikte hazır olmasına rağmen, ayette nidâ edatı kullanılması, önemine binaen daha sonra verilecek haberlere işaret içindir. Böylece kıssada muhatap kişi edebî kullanımla gaip konumunda sunulmuştur. Bu üslup ise verilecek haberi önemseme şeklinde kinâye veya istiâre olarak ortaya konmuştur.⁶²

Yine Kehf sûresinde “*Sonra onları uyandırdık ki, iki topluluktan hangisinin bekledikleri süreyi daha iyi hesap ettiğini bilelim*”⁶³ şeklinde zikredilen ayetteki *ba’s* kelimesi, uyandırmak anlamında kullanılmıştır. Burada onları uykularından ürpermiş olarak uyandırdık anlamı vardır. Böylece kıssanın anlatımında güzel bir istiâre sanatı ortaya konmuştur. Bu da öldükten sonraki dirilmeyi ispatlama maksadıyla yapılmıştır. Dolayısıyla kıssada *ba’s* tabirinin kullanılması, onların uyandırılışlarının öldükten sonra dirilmenin imkân ve keyfiyetine delalet ettiğini göstermek içindir.⁶⁴

Yine Kasas sûresinde “*Mûsâ, halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendisi, diğeri düşmanı tarafından; kavgaya eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Mûsâ da ona bir yumruk vurup onu öldürdü...*”⁶⁵ kıssasında anlatıldığı üzere, Hz. Mûsâ’nın şehre geldiğinde karşılaşmış olduğu biri kendi ehlinden diğeri ise düşman gruptan (Kıptilerden) iki kişi arasında vuku bulan şiddetli kavganın anlatımında kullanılan (رَجُلَيْنِ يَفْتِكِلَانِ) tabiri ile istiâre sanatı ortaya konmuştur.⁶⁶ Burada *katl* kelimesinin kullanılmasının, kavga sonrasında ölümün gerçekleşebileceğine dair bir işaret olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak belirtilecek olursa Müfessirin, kıssaların izahında gizli veya açık istiâre, temsil ve teşbîh şeklinde edebî hususlara dair ortaya koyduğu pek çok örnek bulunmaktadır.⁶⁷ Konunun uzamaması adına bu kadarla iktifa ediyoruz.

2.2. “En Güzel Kıssa/أحسن القصص” İfadesi

İbn Âşûr, Yûsuf sûresinde “*Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle (başka konuların yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz; Hâlbuki daha önce sen bunlardan haberdar değildin*” şeklinde geçen “*en güzel kıssa*” terkinde bedel-i iştimâl⁶⁸ olduğunu söyler. Dolayısıyla bu tabirin,

⁶⁰ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 12/203.

⁶¹ Yûsuf 12/4.

⁶² İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 12/207.

⁶³ Kehf 18/12

⁶⁴ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 15/269.

⁶⁵ el-Kasas 28/15.

⁶⁶ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 20/89.

⁶⁷ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 16/82; 19/271; 20/125, 176, 177, 182, 238; 23/173; 25/295; 26/61 vd.

⁶⁸ Kendisinden bedel olan şeyin (mubdelu minh) bir parçası olmayıp manevî bir bağla alaka kurulmak suretiyle onun kapsamına giren bedel türüdür. Bk. Târik Şelebî, *en-Nabvu'l-mefhûm*, (Kahire: Dâru'l-Burâk, 2005), 218.

Kur'an'dan indirilenin tamamını kapsadığını ifade eder. Başka bir ifadeyle kıssaların Allah tarafından bildirilmesi, vahiy olarak indirilenin Allah katından olduğunu tekit etmek içindir. Zira “*Sana Kur'an'ı vahyetmekle...*” cümlesi ile kendisinden bedel olarak “*en güzel kıssa*” terki-bi arasında birbirini kapsayan (ona ait özelliği bulunan) bir bağ vardır.⁶⁹ Görüldüğü üzere İbn Âşûr, kıssaların ayrı bir cüz olmadığını, Kur'an'ın bütününe ait olan bir üslup özelliği taşıdıklarına dikkat çeker.

Yine müfessir, Yûsuf sûresi 3. ayette geçen *kasas* lafzının master muradıyla mef'ûl anlamında kullanıldığını tekrarladıktan sonra Yûsuf kıssasının da en güzel kıssa kılındığını söyler. Zira bazı kıssalar, kişilere güzel geldiğinden dinleyenin kendisine hoşnutsuzluk vermez. Vahyin geneline bakıldığında Kur'an kıssaları, başka kıssa anlatımlarına göre nazım, üslubundaki i'câz, muhtevastaki ibret ve hikmet bakımından daha güzeldir. Dolayısıyla Kur'an'daki her bir kıssa kendi alanında en güzeldir. Netice olarak burada en güzel anlatımdan maksat, Yûsuf kıssasının Kur'an'daki diğer kıssalardan daha güzel olması değil, Kur'an'dan her bir kıssanın, Kur'an dışındaki anlatımlardan daha güzel olmasıdır. Nitekim “*Biz, bu Kur'an'ı sana vahyetmekle...*” ayet bölümü bu hususu ispatlamaktadır.⁷⁰ Özetle İbn Âşûr, burada en güzel anlatımın Kur'an vahiyiyle olabileceğini, diğer anlatımların Kur'an kıssalarıyla boy ölçüşemeyeceğine gönderme yapar.

Sonuç olarak belirtilecek olursa *absenu'l-kasas* ile kıssaların estetik ve sanatsal yönüne dikkat çekildiği söylenebilir. Bu meyanda Yûsuf sûresi dâhil olmak üzere diğer Kur'an kıssalarının vasıfları; anlatım unsurlarının arka arkaya en güzel şekilde dilimlenmesi, ayrıca kıssadaki anlatımlarının betimleme olarak en güzel şekilde göz önünde canlanması, dinleyene bizzat yaşıyor hissini vermesi ve herkesin ilgi duyacağı canlılığın süreklilik arz etmesi şeklinde zikredilebilir.

2.3. Kıssaların Kaynağı Sorunu

Burada giriş mahiyetinde genel bir bilgi verilecek olursa kıssaların kaynağı sorunu müsteşriklerin (oryantalistler) Kur'an üzerinden haksızca eleştiri yaptığı hususlardan biridir. Zira başta Ignaz Goldziher olmak üzere bazı müsteşrikler kıssaların Kitâb-ı Mukaddes'te bulunmasını ima ederek Hz. Peygamber'in bunları buradan çalıp birtakım kısaltmalar ve ilaveler yapmak suretiyle kendisine göre uyarlamıştır.⁷¹ Oysaki malum olduğu üzere Kur'an kıssalarının kaynağı, aynı zaman da Kur'an'ın kaynağıdır. Nitekim kıssalar da Kur'an'ın bir cüz'ü olup bunların kaynağını başka yerde aramak Kur'an'ın vahiy eseri olmadığını söylemekle eş değerdir.⁷²

Kitâb-ı Mukaddes'i mitolojiden arındırma gayretleri (Demitolojizasyon) bağlamında Kur'an'a dair yönelimler, özelde Kur'an kıssalarına, genelde Kur'an'ın tümüne, daha genel olarak da İslam'ın kaynağına dair oryantalist yaklaşımlar şeklinde vücut bulmuştur. Bu meyanda Eski Ahit'teki Kur'an ile benzeşen, hatta zaman zaman örtüşen ifadelerin bulunması

⁶⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 12/202.

⁷⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 12/204.

⁷¹ Ignaz Goldziher, *Mezahibu't-tefsiri'l-İslâmî*, haz. Abdülhalim en-Neccâr (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1955), 75; Müsteşriklerin bu konudaki iddiaların ayrıntısı hususunda bk. Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 77-80.

⁷² Şimşek, *Kur'an Kıssalara Giriş*, 11.

müsteşriklerin dikkatini celp etmiştir.⁷³ Dolayısıyla Kur'ân kıssalarının kaynağına dair söylemlerin yansımaları, “Kıssaların kaynağını Kitâb-ı Mukaddes’te arama çabası” ve “Arap hitap çevresi ve Arap kültürü ile ilgisi” şeklinde iki başlıkta özetlenebilir. Bu iki husus hakkında özet bilgi vermek meselenin anlaşılmasında önem arz etmektedir.

İlk olarak müsteşriklerin kıssaların kaynağını Kitâb-ı Mukaddes’te arama çabalarına bakıldığında Kur'ân’da bulunanlar ile diğer kutsal kitaplar arasında benzerliğin bulunması nedeniyle bunların önceki kitaplardan alındığını güçlü bir ihtimal olarak görmüşlerdir.⁷⁴ Oysaki Hz. Peygamber’in vahyin indiği dönemde Kur'ân’ın tamamı veya bir kısmı konusunda kimseden bir şey alma ihtimali olmadığı gibi, vahye herhangi bir ilave ve eksiltme yapması da zinhar söz konusu değildir. Ancak yukarıda belirtildiği üzere Tevrat ve İncil’in ilâhî dinlere dair kutsal metinler olması, Kur'ân’ın da ilahi bir kitap olması hasebiyle kıssaların zikrinde paralellik olması normal bir durumdur. Böyle olsa da Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân kıssalarının muhtevasına bakıldığında, kıssaların ele alınış şekli ve içeriğinde büyük farklılıkların mevcudiyeti bariz olarak görülür. Mesela bu konuda Tevrat’a bakıldığında tarih bilgisinin ön plana çıktığı, habere dair bilgilerin tarihi, yeri ve faileri konularında detaylı bilgi verildiği görülür. Bu durumda ise kıssadaki asıl amacın ve kıssadan alınacak hisseler konusu göz ardı edilmiş oluyordu.⁷⁵ Aksi olarak Kur'ân kıssalarında ana mesaj üzerinden gidilip tarihsel ve mekânsal teferruata yer verilmez. Böylece Kıssadan verilmek istenen maksat muhataba doğrudan ulaştırılmış olur. Bu bağlamda Kur'ân’da Hz. Eyyûb kıssası toplam altı ayet üzerinden veciz bir şekilde anlatılırken⁷⁶, Kitâb-ı Mukaddes’te ise tüm detaylar zikredilerek Eyyûb Peygamber hakkında kırk iki bab açılmıştır.⁷⁷ Özetle kıssalarla ilgili olarak Eski Ahit’ten farklı bir üslup üzere Kur'ân’da tarih bilgisinin ön plana çıkartılmamış olması, tevhidin merkeze alınması ve ayetlerde her hangi bir tutarsızlığın olmaması, zaman-mekân-kahraman ekseninde olaylara değil de ana mesaja vurgu yapılması, Kur'ân ile Kitâb-ı Mukaddes kıssalarını birbirinden ayıran en bariz durumdur.⁷⁸

İkinci husus da kıssaların kaynağının bunların hitap çevresi ve Arap kültürü ile ilgili olarak gösterilmesidir. Kıssalar bağlamında bu ve benzeri iddialara bakıldığında Arap kültüründen kaynaklı olarak Kur'ân’da tarihi tutarsızlıkların bulunmasının delili, Arap hitap çevresinin sahip olduğu bilgilerin Yüce Kitâb’ın muhtevası olarak gösterilmektedir. Bu durumda Kur'ân kıssalarının Câhiliyye dönemi Arap kültürü ile alakasının olup olmadığı veya varsa boyutunun ne derece de olduğu hususu gündeme gelebilir. Bu durum da Kur'ân’ın inmiş olduğu toplumun kültürünü göz önünde bulundurduğu kabul edilebilir. Durum böyle olsa

⁷³ Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 77; Yeni Ahit’i mitolojiden arındırma faaliyetlerini başlatan Rudolf Karl Bultmann hakkında ana hatlarıyla bilgi için bk. Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili* (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2006), 46-47.

⁷⁴ W. Montgomery Watt, *Kur'ân'a Giriş*, çev. Süleyman Kalkan (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 150-158.

⁷⁵ Demir, *Mitoloji Kur'ân Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, 74-84.

⁷⁶ Bu konuda detay için bk. Yakup Biyikoğlu, “Kıssa Üslubu Bağlamında Kur'ân’da Eyyûb Peygamber”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2016), 225-230.

⁷⁷ *Kitâbı Mukaddes*, (İstanbul: Kitâbı Mukaddes Şirketi, 1996), Eyub 1-42.

⁷⁸ Şinasi Gündüz, “Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998), 66-68; Demir, *Mitoloji Kur'ân Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, 85.

da Kur'ân kıssalarının tümünün ya da önemli bir kısmının Araplar tarafından bilindiğinin iddia edilmesi zorlama olur. Dolayısıyla Kıssaların tamamının Araplar tarafından bilindiğini ya da tamamının bilinmediğine dair genellemeci ve peşin hükümlü bir sonuca varmak yanlış olacaktır.⁷⁹

Kıssalar hakkında öne sürülen benzer iddialar Kur'ân'ın nüzul döneminde de dile getirilmiş olup⁸⁰ kıssaların menşei Ehl-i Kitâb oluşu iddiası müşrik Araplardan kaynaklanıyordu. Dolayısıyla Yahudiler ve Hristiyanlar böyle bir iddiada bulunmamışlardı. Şayet bulunsalardı, o döneme ait Yahudi ve Hristiyanlara ait bu iddia kaynaklarda zikredilirdi. Ancak durum böyle iken günümüz Yahudi ve Hristiyan müsteşrikleri çalışmalarında bu tür iddialarda bulunmaktadır.⁸¹ Sahibi kim olursa olsun Kur'ân kıssalarının kaynağına dair bu tür iddialar, ayetlerdeki sarih beyanlar ile reddedilmektedir.⁸²

Konunun temellenmesi ve mukayese edilebilmesi bakımından modern dönemde kıssaların kaynağına oryantalizmin bakışı özetle belirtildikten sonra İbn Âşûr'un bu husustaki yaklaşımlarına gelince, ona göre Yûsuf Sûresi 3. ayette, kıssaların bizzat vahiy ile bildirilmesi şeklinde “biz” zamiri ile tekit edilerek (نحن نقصن إليك) şeklinde anlatılan en güzel kıssanın anlatıcısının Allah, kendisine kıssa edilenin de Hz. Peygamber olduğu açıkça ortaya konmuştur. Müfessir, buradaki zamirin fiilî bir haberin önüne geçirilmesinin tahsis ifade ettiğini, bu cihetle ise mananın, “biz sana kıssa ediyoruz, yoksa başkası değil” şeklinde olduğuna dikkat çeker. Zira bu edebî üslup, müşriklerin Kur'ân hakkında “ona yalnız bir beşer öğretiyor”⁸³, yine “bunlar, onun başkalarına yazdırdığı, sabah ve akşam kendisine okunan öncekilerin masallarıdır”⁸⁴ şeklinde iftiralara net bir cevaptır. Zira onlara göre ona sözde öğreten kişi Yemâme ehlinden “er-Rahmân” adında biri idi.⁸⁵

Yine Kur'ân'da *nebe'* lafzı ile beraber “Biz, sana onların başından geçenleri gerçeğe uygun bir şekilde anlatıyoruz...”⁸⁶ şeklinde kıssa edilen haberin Allah'a tahsis edilmesi ile Allah'tan başka hiçbir kimsenin geçmişte inançları uğruna yaşayan gençler (Ashâb-ı Kehf) hakkında gerçek haber vermeye güç yetiremeyeceği net bir dille ifade edilmiştir. İbn Âşûr, bu izahının devamında *nebe'* lafzına dikkat çekerek bu lafzın “kendisine ehemmiyet ve önem verilen haber” anlamına geldiğini söyler.⁸⁷ Sonuç olarak İbn Âşûr, yukarıdaki açıklamaları ile

⁷⁹ Demir, *Mitoloji Kur'ân Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, 85-86.

⁸⁰ en-Nahl 16/103, el-Furkân 25/4-5.

⁸¹ Şimşek, *Kur'an Kıssalara Giriş*, 13; oryantalistlerin vahyin nefsanî oluşu şeklindeki iddialarından hareketle ilahî vahyin geneli ve kıssalara dair ortaya attıkları inkârcı şüphelere dayalı benzer iddiaları konusunda geniş malumat için bk. Muhammed Reşid Rıza, *el-Vahyü'l-Mubammedî* (Kahire: Dâru'l-Cumhuriyye, 2005), 71-110.

⁸² Bu konuda: “(Ey Muhammed!) Bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Meryem'i kim himaye edip koruyacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda tartışırken de yanlarında değildin.” (Âl-i İmrân 3/44); yine Yûsuf kıssası anlatıldıktan sonra, “İşte bu kıssa, gayb haberlerindedir. Onu sana biz vahiy yolu ile bildiriyoruz. Yoksa onlar tuzağa kurarak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin.” (Yûsuf 12/102) ayetleriyle kıssaların kaynağının bizzat vahiy olduğu beyan edilmektedir.

⁸³ en-Nahl 16/103.

⁸⁴ el-Furkân 25/5.

⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 12/203.

⁸⁶ el-Kehf 18/13.

⁸⁷ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 15/271.

Kur'ân'da zikredilen kıssaların bilgi kaynağının ilahî oluşunu, kıssaların Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla bildirilmesi hususunu net ve kesin bir dille ortaya koyar.

2.4. Kıssaların Hakikati Meselesi

Kıssaların hakikati/gerçekliği konusu son dönem Kur'an'a modern yaklaşımlar içerisinde problematik bir hal aldığı görülür. Nitekim bu dönemde kıssaların gerçekliğini sorgulayanlardan birisi Muhammed Abduh (öl. 1905) olmuştur. Sonrakiler de bu konuda az ya da çok etkileşimde bulunmuştur. Abduh'tan hareketle belirtilecek olursa tarihî gerçekliği sorgulanan ve temsili oluşu ifade edilen kıssalar, olağanüstülük yönü olan vakialardır. Dolayısıyla Abduh, pratik olarak mucizenin imkânını kabul eder ve bu konuda kelam ilmi bağlamında istidlalde bulunur.⁸⁸ Ancak Abduh'un kıssaların tarihî gerçekliğini sorgulaması, temsili olduğunu ifade etmesi mucize izahıyla problem teşkil etmektedir. Zira o, üstü örtülü olarak kıssalardaki olağanüstü gerçekliği görmezden gelerek vahiyle bildirilen kıssaların gerçekliği konusunun tartışılabileceğini ima eder.

Klasik modernizmin Hindistan bölge temsilcisi sayılan Ahmed Han'ın (öl. 1897) daha da ileri giderek kıssaların metaforik olduğunu beyan ederken evrenin belli bir sistem içerisinde işlediğini, dolayısıyla bu sistemin dışında mucizevî anlamda olağanüstü bir durumun işlemediğini söyler.⁸⁹ Ahmed Han bizatihi Kur'ân'da insan ürünü hikâyelerin bulunduğu, dolayısıyla bu haberlerde çelişik durum bulunmakla beraber bunların olağanüstülük bezendiğine işaret eder. Kehf sûresi 13. ayetteki (بالحق) kelimesinden hareketle de "Allah'ın anlatmak istediği hikâyeye değil, tersine mucizelerle süslenmiş haliyle halk tarafından bilinen bir hikâyeye olduğunu gösterir"⁹⁰ diyerek kıssalar konusunda geleneğe muhalif aşırı bir tutum sergiler.

Muhammed Abduh ve Seyyid Ahmed Han ile devam eden kıssaların hakikatine dair düşünceleri M. Ahmed Halefullah, *el-Fennü'l-Kasasî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* isimli doktora çalışmasında sistematik olarak dillendirir. Şöyle ki özetle belirtilecek olursa Halefullah, kıssaların mucize kabul edilmesini doğru bulmamakla beraber bunların Risalet'ten önce Arap yarımadasında hem Arap müşrikler hem de Ehl-i Kitâb tarafından bilindiğini iddia eder.⁹¹ Halefullah, kıssaların gerçekliği bağlamında Kur'ân'daki geçmişe dair anlatımları, tarihî, temsili ve mitolojik (ustûrî) kıssalar şeklinde üç kısma ayırır. Tarihî kıssaların geçmişe dair kişilikler üzerinde cereyan ettiğini, temsili kıssalarda sanatsal boyutun öne çıktığını, bu ikisinden farklı olarak da gerçekliği olmayan mitolojik kıssaların var olabileceğini söyler.⁹² Ona göre, kıssaların tarihsel gerçeklik yöntemiyle ele alınması zararlı sonuçlara götürebilir. O, meseleyi farklı bir sonuca bağlayarak tarih bilgisini vermenin Kur'ân'ın amacı olmaması söyleminden hareketle tarihsel gerçeklik yöntemine sarılmanın, insanların daha önce Tevrat'ı inkâr ettik-

⁸⁸ Muhammed Abduh, *Tebhîd Risâlesi*, çev. Sabri Hizmetli (Ankara: Fecr Yayınları, 1986), 133, 152-153.

⁸⁹ Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da İslâm Modernizmi*, çev. Ahmet Küskün (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990), 57; Demir, *Mitoloji Kur'ân Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, 96-97.

⁹⁰ J. M.S. Baljon, *Kur'ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler* (Ankara: Fecr Yayınları, 1994), 32.

⁹¹ Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı/el-Fennü'l-Kasasî*, çev. Şaban Karataş, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 70-72.

⁹² Bu hususta detaylı bilgi için bk. Halefullah, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı/el-Fennü'l-Kasasî*, 157-217.

leri gibi, Kur'ân'ı da inkâr etmeleri sonucuna götüreceğini iddia eder.⁹³ Sonuç olarak Halefullah, bilimin ulaştığı sonuçlara istinaden Kur'ân'da birtakım tarihsel hataların bulunduğu fikrinden hareketle Müslümanlar ile Gayr-ı Müslimler arasında sürekli tartışmalar zuhur ettiğini söyler. Halefullah, bu tartışmaların temel mihenk noktasının, kıssalarda tarih ve edebiyat ilişkisinin bilinip bilinmemesi meselesi olduğuna dikkat çeker.⁹⁴

Kıssaların hakikati konusunda İbn Âşûr, “*Biz, sana onların başından geçenleri gerçeğe uygun olarak anlatıyoruz.../...نحن نقصّ عليك نبأهم بالحق...*”⁹⁵ ayetinde önce genel bir durum belirtilirken daha sonra nicelik ve nitelik olarak tafsilata gidildiğini söyler. Ayette “Biz kıssa ediyoruz/anlatıyoruz” ifadesinde tahsis ifadesi olup kıssalara dair bizden başkası onların hakkını da haber veremez anlamı ihsas edilmektedir. Dolayısıyla ona göre burada hem kıssanın kaynağına atıfta bulunulmakta, hem de vahiy haberi olmasına binaen doğruluk değerinden bahsedilmektedir. Buradaki “hak” ifadesi ise hakkın çeşitlerinden doğruluk anlamında kullanılmıştır. Bu hususun “*Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylememek benim üzerime borçtur. Sizce rabbinizden açık delil getirdim...*”⁹⁶ şeklinde *hak*ın “ba” harfi ile bildirilmesi, söylenenin doğruluk üzere bildirilen haberler olması, uydurma şeklinde olmadığını beyan etmek içindir.⁹⁷

Müfessir, Kasas sûresi bağlamında bu hususuna değinir, ancak bu modern dönemdeki söylemlere girmez. Kasas sûresi 3. ayete bakıldığında bu meselenin mecâzî isnad ile Allah'a izafe edildiğini söyler. Vahyinin tilavet edilmesine dair Allah'ın emrini, Allah'ın emriyle Cebrail'in(as.) hakikat üzere peygamberine vahyetmesine isnat eder. Bu durum “*İşte bunlar, Allah'ın ayetleridir. Biz onları sana hak olarak okuyoruz*”⁹⁸ şeklinde beyan edilmiştir. Dolayısıyla kıssalarında ayetle bildirilmesini, bütüncül olarak vahyin hakikatine dahil eder. Yine bu ayette sebep bildirilen lâm'ın (lâm-ı ta'lil) ile inanan kavme bitleştirilmesi, mezkûr Hz. Mûsa ile Firavun haberinin hak ile bildirilmesi hususunda müminlerin muhatap kılınması, bu haberlerden ancak inanan toplulukların ibret alacağını bildirmek içindir. Zira Hz. Peygamber kıssaları hemen müminlere ulaştırmıştır. Müminlerden bir grup, Mûsa ve Firavun kıssasından tafsilatlı olarak sorduğunda veya kıssanın devamını getirmesi için çok istekli davrandığında Şuarâ ve Neml sûrelerindeki ayetler inmiştir. Buradaki Müminlere tahsisten kasıt, Hz. Peygamber'in onlarla beraber kıssalardan faydalandığını ortaya koymaktadır. Böylece onlar, imanları gereği ilim ve hikmeti istiyor ve yakîn olarak imana ulaşmaları için bu faydalı kıssalara dair meselleri özelemler bekliyorlardı.⁹⁹

⁹³ Halefullah, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı/el-Fennü'l-Kasasî*, 74.

⁹⁴ Halefullah, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı/el-Fennü'l-Kasasî*, 77-78.

⁹⁵ el-Kehf 18/13.

⁹⁶ el-A'râf 7/109.

⁹⁷ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 15/271.

⁹⁸ el-Bakara 2/252.

⁹⁹ İbn Âşûr, kıssaların müşriklere karşı ispatlama mecburiyeti bulunmadığını, onların kıssalardan faydalanma gibi bir özelliklerin kalmadığını; bunlardan faydalananların yalnız iman edenler ve işittikten sonra iman edecekler olduğunu söyler. İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 20/64.

Son örnek olarak Kasas sûresi 3. ayette belirtilen (بِالْحَقِّ) ifadesinin sıdk olduğunu, sıdkın da hak olduğunu söyler. Bu nedenle hak/doğru olan akl-ı selim olanlar ve hak din müntesipleri nazarında doğruluğu sâbit olandır.¹⁰⁰

Durum böyle iken bazı modern dönem yaklaşımlarda (بِالْحَقِّ) ifadesi, bu anlamda değil de “yerine ve bağlamına göre”, “bir gerçeğin ifadesi” şeklinde ele alınmıştır. Bu şekilde modernistler, ikinci anlam üzerinden bu tabirin “tarihi gerçekliğin olup olmadığı önem arz etmeyen bir öyküyü temel bir maksada binaen yerli ve zamanlı olarak anlatmak” anlamına geldiğini söylerler.¹⁰¹ Ancak günümüz müfessirlerinden İbn Âşûr’un bu hususta benimsediği geleneksel anlayış ise “hak” ifadesinden kastedilenin kıssaların tarihin bir zemininde hakikat olarak gerçekleşmeleri, vakıya uygun hal üzere tezahür etmeleri şeklindedir.¹⁰²

3. Kur’ân Kıssalarına Dair Tefsir Yöntemi

Bu bölümde Müfessir İbn Âşûr’un Kur’ân’da geçen kıssaların yorumuna dair tefsir yöntemi ele alınacaktır. Bu şekilde satır aralarında onun kıssaları yorumlama yöntemi ve kıssaların muhtevasına dair kullandığı tabirler tahlil edilecektir.

3.1. Kıssalar Arası Atıf Konusuna Değınmesi

İbn Âşûr, kıssalardaki ibret veya hikmetleri bütüncül olarak ortaya koymak için iki veya daha fazla kıssa arasında atıfta bulunur. Bu hususu ifade etmek için (عَطْفُ الْقِصَّةِ عَلَى الْقِصَّةِ) şeklinde “kıssanın kıssaya atfedilmesi” ibaresini kullanır.¹⁰³ Şöyle ki A’raf sûresinde bunun örneklerine rastlamak mümkündür. “Mûsâ’yı tayin ettiğimiz vakit ve yerde bulunmak üzere kavminden yetmiş kişi seçti...”¹⁰⁴ ayetinin tefsirinde kıssanın kıssa üzerine atıf yapıldığını belirtir. Nitekim yukarıdaki ayetin “Tûr’a giden Mûsâ’nın arkasından kavmi zîynet takımlarından böğürebilen buzağı heykelini tanrı edindiler...”¹⁰⁵ ayeti üzerine atfı söz konusudur. Müfessir burada atıf yapılmasının sebebini, kıssanın Mûsâ ve kavminden ibretler barındıran konum arz etmesi, ayetin Allah’ın azamet ve rahmetine dair öğütleyen bir vasıf taşıması şeklinde açıklar. Zira Mûsâ’nın duasının muhtevası Hz. Peygamber ve şeriatının nişanesine dair pek çok hayır ve müjdeyi barındırmaktadır.¹⁰⁶

Kıssalarda atıf cihetine gitmesi bağlamında başka bir örnek verilecek olursa “İsrâîlî-ğullarını nesillere göre on iki topluluğa ayırdık...”¹⁰⁷ ayetinin bir önceki ayete atıf yapıldığını belirtir. Zira buradaki “taktî/ayırmak” durumu daha önce “Mûsâ’nın kavminden hak yolu gösteren ve onun ışığında adil davranan bir toplulukta vardı” şeklinde vaki olduğuna işaret eder.¹⁰⁸ Atıf durumu olmaksızın da bu ayetteki “Halkı kendisinden su istediğinde Mûsâ’ya: ‘Asâni taşa vur’ diye vahyettik...” pasajının daha önce benzer olarak Bakara sûresi 60. ayette geçtiğini

¹⁰⁰ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 20/64.

¹⁰¹ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 23-24.

¹⁰² Şengül, “Kur’ân Kıssalarının Tarihi Değeri”, 67, 70-71; Demir, *Mitoloji Kur’ân Kıssalar ve Tarihi Gerçeklik*, 119-121.

¹⁰³ Bu tabirin kullanımına dair bk. İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 1/351, 397, 420; 15/359; 28/78.

¹⁰⁴ el-A’raf 7/155.

¹⁰⁵ el-A’raf 7/148.

¹⁰⁶ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 9/123.

¹⁰⁷ el-A’raf 7/160.

¹⁰⁸ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 9/142.

ve aynı haberinin tekrarlandığına işaret eder. Ancak müstakil isteğe dayalı bir haber olması hasebiyle bu kısımdaki “fâ”nın atıf ifade etmediğini söyler.¹⁰⁹

Yukarda verdiğimiz bir kısım örnekte görüldüğü üzere İbn Âşûr, yer yer kıssa üzerine atıf yapıldığını ifade eder. Pratik olarak bakıldığında ona göre atıfta bulunma hususu, kıssalardaki farklı zaman ve mekânlardaki ibretleri birleştirmede önem arz eder. Aynı zamanda bu husus, ayetin ayetle tefsir edilmesi imkânını okuyucuya sunar.

3.2. Kıssaların Tekrarında Farklı Lafızlar Verilmesi Hususuna Yaklaşımı

İbn Âşûr'a göre kıssaların tekrarında kullanılan lafızlar eş anlama gelse de kıssaların farklı kelime veya cümle ile anlatılması, zihinde canlandırma ve olaylar arasında bütünlük oluşturmada önemli katkı sağlar. Bu hususta o, şu izahlarda bulunur.

Şöyle ki o, “*Hani onlara şu şehre yerleşin, orada dilediğiniz gibi yiyecek için ve dilediğiniz gibi af dileyin...*”¹¹⁰ ayetinin benzerinin yine Bakara sûresinde eş anlamlı fiillerle benzer olarak geçtiğini¹¹¹, sadece burada (أسكنوا) fiili yerine (أدخلوا) fiilinin kullanıldığını söyler. Sonra da iki kıssa arasında bu şekilde farklı kullanıma gidilerek kıssaların üslubu bağlamında dinleyicinin dikkatinin celbi için böyle bir yenilik yapıldığını ifade eder.¹¹² Benzer olarak İbn Âşûr, A'râf sûresi 162. ayetin sonundaki (بما كانوا يظلمون) , Bakara sûresinde ise (بما كانوا يفسقون) şeklinde farklılığı şöyle açıklar: İki kıssada da zulüm vasfı te'kit edilse de Bakara sûresinde zulmün ikinci kez kullanımı ağırlık oluşturacağından bunun muadili *fiske* lafzı kullanılmıştır. Zira *fiske* daha genel olup A'râf sûresi 162. ayette onlara dair zulmün tesciline üçüncü kez gidilmemesi için Bakara sûresinden farklı olarak tevbih/kötüleme konusunda alternatif bir ilave yapılmıştır.¹¹³ Bu şekilde o, kıssaların tekrarında farklı kullanımların dinleyici zihninde bir farkındalık oluşturacağına dikkat çeker.

Yine bu konuda başka örnek verilecek olursa, Kasas sûresi 31. ayet bağlamında “*Asâmı yere bırak. Mûsâ asâyı kıvrılır gibi görünce dönüp ardına bakmadan kaçtı. Ey Mûsa beri gel, korkma, sen güvendesin*” ayetinde (وَأَنْ أَلْقَ عَصَاكَ) ibaresinin, aynı kıssa anlatımıyla Neml sûresinde (وَأَلْقَ عَصَاكَ) şeklinde olmasının, kıssa tekrarında anlamı değiştirmeyecek farklı değişikliklerin dinleyicinin zihninde farkındalık oluşturacağına işaret eder.¹¹⁴

Örneklerde görüldüğü üzere İbn Âşûr, kıssa tekrarında anlamı değiştirmeyecek şekilde farklı kullanımların zuhur etmesinin hikmetine dikkat çeker ve bu hususta örnekler takdim eder.

3.3. Kıssaların İbret Noktasına Vurgu Yapması

Müfessir, kıssaları izah ederken zaman zaman bunların hedeflerine vurgu yapar. Şöyle ki bu konuda birkaç örnek ile iktifa edecek olursak yukarıda kıssaların tekrarı hususunun izahında bir kısmını verdiğimiz “...Mûsâ dedi ki: Ey Rabbim dileseydin onları ve beni daha

¹⁰⁹ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 9/142-143.

¹¹⁰ el-A'râf 7/161.

¹¹¹ el-Bakara 2/58.

¹¹² İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 9/144.

¹¹³ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 9/145.

¹¹⁴ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 20/112.

önce belak ederdin. İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi belak edecek misin?...”¹¹⁵ ayetini tefsir yaparken içimizden akılsız kesimin (süfehanın) üzerinden, “buranın bu kıssada ibret noktası olduğunu” ve ibret nazarı ile Allah’ın gazabından sakınmanın gerektiğini ifade eder.¹¹⁶

Yine o, Kehf sûresi 1. ayette “*Sana Zülkarneyn’den soruyorlar...*” ayetinde sana ondan haber vereceğiz diyerek, kıssada “hikmet ve ahlâk ibreti” bulunduğu, kıssanın da ümmete fayda sağlaması üzere özetle sunulduğunu beyan eder.¹¹⁷ Yine İbn Âşûr, “*İşte abiret yurdu. Biz, onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kalarız. Akıbet, Allah’a karşı gelmekten sakımanlardır*”¹¹⁸ şeklinde ayette geçen Kârun’un inkârcı tavır ve davranışlarından hareketle kıssaların gerek hayır gerekse şer noktasında ibret vasıtası olduğuna dikkat çeker.¹¹⁹

Sonuç olarak belirtilecek olursa kıssaların tefsirinde onun kıssadan ibret alınacak yer anlamında (وَذَلِكَ مَحَلُّ الْعِبْرَةِ) ve (وَمَحَلُّ الْعِبْرَةِ مِنَ الْقِصَّةِ) ifadelerini kullandığı görülür.¹²⁰ Bu şekilde o, tefsir okuyucusuna kıssadan hisse alınacak yerin neresi olduğu ve buradan nasıl bir ibret alınacağına dair bir yön çizmiş olur. Konuyu uzatmamak için bu kadar örnek ile yetinmek istiyoruz.

3.4. Bazı Müfessirlerin Görüşlerine Muhalefet Etmesi

İbn Âşûr’un kıssalar konusunda bazı farklı açılımlar ve yorumlamalara gittiğini tefsirinin mukaddime kısmında görmüştük. Kıssalara dair tefsir yaparken de bazı muhalif görüşler ortaya koyduğunu görmekteyiz.

Müfessir, Tâhâ sûresinde “*Allah, fakat dedi. Biz senden sonra kavmini smadık ve Sâmirî onları yoldan çıkardı*”¹²¹ ayetindeki “Sâmirî” hakkında müfessirlerin ihtilafa düştüğünü söyler. Zemahşerî (öl. 538/1144) ve Kurtubî’nin (öl. 671/1273) bu husustaki görüşlerinin karışıklık meydana getirdiğine dikkat çeker. O, bu iki müfessirin görüşlerini şöyle nakleder: Sâmirî’nin ismi Mûsâ b. Zafer olup Hz. Mûsâ’nın teyzesinin oğludur. Mûsâ’ya iman ettikten sonra onun dinini inkâr etti. Bu zatın kıptı veya ineğe tapan topluma müntesip münafık biri olduğuna dair birtakım tafsilatlar da mevcuttur.¹²² Sonra İbn Âşûr, farklı görüşlere yer vermekle beraber söz konusu müfessirlerin görüşlerine muhalefet ederek “Sâmirî” isminin “topluluk adı” oluşunu ispatlamak için şöyle der:

“Sâmirî, Yahudilerden bir taifenin ismidir. Buna ‘Sâmir’ de denir. Bunlar, usûlûd-din konusunda Yahudi cemaatlerine muhalif kendine has bir mezhep olup dinde mütesâhil bir vasfa sahiplerdi. Beyt-i Makdis’e tazim atfetmezler; Mûsâ, Hârûn ve Yûşâ (as) dışında İsrâiloğulla-

¹¹⁵ el-A’raf 7/155.

¹¹⁶ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 9/125.

¹¹⁷ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 16/18.

¹¹⁸ el-Kasas 28/83.

¹¹⁹ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 20/189.

¹²⁰ Bunlar için bk. İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 2/480, 487; 9/56, 74; 11/235; 15/260 vd.

¹²¹ Tâhâ 20/85.

¹²² Ebu’l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Abdurezzak el-Mehdî (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1997), 3/82; krş. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi’ li abkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2006), 14/118.

rı peygamberlerini inkâr etmezlerdi. Bunlar, dinin usulü konularında uydurma haberlerle ilhâdi bir duruma bürünüp dinin kanunlarını hafife ve alaya alıyorlardı. Hz. İsa döneminde de şaz olan bu tür söylemlere devam ettiler.”¹²³

O, bu görüşünü destekler mahiyette İncil'den pasajlar sunar. Böylece İbn Âşûr, kendine ait yorumunu ortaya koyarak Sâmirî'nin bir şahıs değil, tarihi bilgidir hareketle Yahudiliğe ait mezhebi bir topluluk olduğu şeklinde bazı müfessirlere muhalefette bulunur.

Yine Yûsuf sûresi 93. ayetteki “Benim gömleğimi götürün de babanın yüzüne koyun, gözleri görecektir duruma gelir, bütün ailenizi de bana/yanıma getirin” olarak ibarede belirtilen gömleğin mahiyeti konusunda tartışmaları zikreder, bazı müfessirlerin belirttiği üzere Hz. Yûsuf'u kuyuya attıklarında babalarına getirdikleri gömleğin Hz. İbrahim'e ait oluşu iddiasını uzak bulur. Şöyle ki onların öne sürdüğü rivâyet, bu gömleğin ateşe girerken kendine cennet ipeğinden yapıldığı şeklinde olup, bu görüşteki müfessirlerin olmayacak bir şey ihsas ettiklerini beyan eder.¹²⁴ Ancak kıssanın tefsirinde muhalefet ettiği müfessirlere dair isim vermez¹²⁵, genel olarak beyanda bulunur.

Özetle belirtilecek olursa İbn Âşûr, kıssaların tefsirinde muhalif yorumlara yer verir. Tek konu halinde sûrenin tamamında sunulan Yûsuf kıssasına dair rivâyetlerde bu tutumunu daha belirgin olarak gösterir.¹²⁶ Yine bu tavrını, kıssalar hakkında zikredilen isrâiliyyât türü haberlerin eleştirisi şeklinde ortaya koyar. Ancak onun, bu tür rivâyetlerin izahı hakkında kaynak göstermeden bilgi vermesi bilginin kaynağı ve hakikati konularında zihinlerde bir takım şüpheler uyandırdığını söylemek gerekir.

4. Kıssa ve İsrâiliyyât İlişisine Bakışı

İbn Âşûr kıssaları yorumlarken isrâiliyyât türü haberlere yer yer dikkat çeker. Kıssaların yaklaşımları gibi, uydurma, hurafe ve isrâiliyyât türü haberlerden uzak durma konusunda gayret gösterir. Ancak durum böyle olsa da yer yer Kitâb-ı Mukaddes'ten alıntılar yaptığı görülür. Kıssalara dair rivâyetlere yaklaşımı iki başlık altında örneklerle şöyle ele alınabilir.

4.1. İsrâiliyyât Türü Rivâyetlere Yaklaşımı

İsrâiliyyât bağlamında haberlere geçmeden önce onun genel olarak rivâyetlere karşı tutumuna dair genel bir bilgi verilecek olursa İbn Âşûr, hadislerle tefsir bağlamında merfû', mevkuf ve maktû' haberlere yer verir. Tefsir yaparken diğer konularda olduğu gibi kıssalarda da rivâyetin sıhhat derecesine önem verir. Ancak hadis rivâyetlerinde râvi zinciri belirt-

¹²³ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 16/280-281.

¹²⁴ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 13/51.

¹²⁵ Bu rivâyet için bk. Kurtubi, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 11/446; Şihâbuddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Meâni'l-Kur'ân fî tefsîr'il Kur'âni'l-Azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Seyyid Mahmud Şukrî (Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsî'l-Arabiyye, ts.), 13/52; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 4/ 2914.

¹²⁶ Osman Kocal, *İbn Âşûr'un Kur'an Kıssalarına Bakışı (Hz. Yûsuf Örneği)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 74-77.

mesne de bazılarının sıhhatine ve kaynağına işaret eder.¹²⁷ Onun ısrarla karşı durduğu husus, mesnedi ve aslı olmayan haberlere yer verilmesidir.

Müfessir, asılsız ve mesnetsiz olan rivâyetlere “hurafe türü” haberler der. Bunları uydurma haber olarak niteler. İbn Âşûr, Ashâb-ı Keşf kıssasının tefsirinde bazı tefsircilere eleştiri yönelterek onların bu kıssaya dair pek çok mevzû haberleri eserlerine naklettiklerine dikkat çeker.¹²⁸

Bu hususta bir iki örnek verilecek olursa İbn Âşûr , “Onlar, ‘Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır’ dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları ibret kıssalarına çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik. Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır”¹²⁹ ayetin tefsirinde Sebeliler’in darmadağın olmalarının sebepleri hakkında hurafeye dayalı haberlerin verildiğine, bunları zikretmekten kaçınıp bu tür haberlere itibar etmediğine dikkat çeker. Bunların siyer ve tarih kitaplarında mevcut olduğuna dair serzenişte bulunur.¹³⁰

Yine o, hurafeye dayalı haberleri mitoloji/esâtîr olarak niteler. “İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde haklarında o sözün (azabın) gerçekleştiği kimselerdir. Şüphesiz onlar ziyana uğrayanlardır”¹³¹ ayetinin tefsirinde ustûrenin çoğulu “esâtîr”ın mitolojik masallar anlamına geldiğini ve bunların da bâtil ve düzmece masallar olduğunu, dolayısıyla bu tür haberlerin hurafe vasfı taşıdıklarına dikkat çeker.¹³² Zira Kur’ân-ı Kerîm’de “esâtîru’l-evvelîn” daha başka ayetlerde de zikredilir.¹³³

İbn Âşûr, bu şekilde sahih olmayan kıssalar etrafında örülen asılsız rivâyetleri genelleme yaparak mevzû ve hurafe bağlamında ortaya atılan haberler olarak niteler. O, çağdaş müfessirlerden Muhammed Abduh gibi¹³⁴ müfessirlerin bu tür haberlere tefsirlerde yer verilmesine karşı çıkar. O, haber anlamında yer yer isrâiliyyât terimini kullanır. Bu tür haberlerin kaynağı hakkında bir takım bilgiler verir. Şöyle ki İbn Âşûr, isrâiliyyât bağlamında tefsirinin mukaddimesinde öncelikli olarak rivâyet türü tefsirlerden bahseder. Suyûtî’nin (öl. 911/1505) “Tabakât-ı Müfessirîn” isimli kitabından hareketle bunlardan en meşhurunun Taberî (öl. 310/923) olduğunu zikrettikten sonra bu tür eserlere isrâiliyyât türü haberlerin karıştığını söyler. Yine öncesinde Ebû İshâk ez-Zeccâc (öl. 311/923) ve Ebû Ali el-Fârisî (öl. 377/987) gibi zevatın bu isrâiliyyâta dayalı kıssalara tutkusunun olduğunu söyler, bunların eserlerinin uydurma haberle dolu oluşundan yakınıır.¹³⁵

¹²⁷ Kıssaların tefsiri için Hz. Yûsuf özelinde hadis ve sahâbeden naklettiği rivayetler konusunda bk. Kocal, *İbn Âşûr’un Kur’an Kıssalarına Bakışı* (Hz. Yûsuf Örneği), 60-66.

¹²⁸ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 15/302.

¹²⁹ Sebe 34/19.

¹³⁰ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 22/179.

¹³¹ el-Ahkâf 46/18.

¹³² İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 26/39-40.

¹³³ en-Nahl 16/24, el-Furkân 25/5.

¹³⁴ Muhammed Abduh’un asılsız haberlere yaklaşımı konusunda bk. Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru’l-Menâr* (Kahire: Dâru’l-Menâr, 1947), 1/7-8; bu tür haberlere dair genel bakışı konusunda bk. M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2004), 92.

¹³⁵ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 1/16.

İbn Âşûr'un kıssa-isrâiliyyat ilişkisi bağlamında verdiği örneklere bakılacak olursa, Hûd sûresi 37. ayette “*Gözetimimiz altında ve vahyimiz ile gemiyi yap. Zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme. Çünkü onlar suda boğulacaklardır*” ayetinin tefsirinde ilk gemiyi yapan kimsenin kim olduğu insanoglu tarafından bilinmemektedir. Bunun ne zaman olduğunu, kaç asır önce başladığını Allah'tan başkası bilemez. Dolayısıyla kıssanın kaç asır önceye tekabül ettiği konusunda zikredilen tarih bilgisi konusundaki isrâiliyyât türü haberlerin güven vermediğine dikkat çeker.¹³⁶

Yine müfessire göre “*İşte Rabbin seni böylece seçecek, sana (rüyaadaki) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshâk'a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Yakûb soyuna da tamamlayacaktır...*”¹³⁷ ayetinde kastedilenin Hz. Yûsuf'un babasının emrine itaat üzere kutlu bir vazife için gönderilmesidir. Bu da onun şerefli peygamberlik göreviyle beraber devlet göreviyle de müşerref olacağını göstermektedir. Ancak İbn Âşûr, bazı rivâyetlerde nakledilen “babaları (Hz. Yakup) onlara durumunu kıssa etti, onlar da ona haset ettiler” şeklindeki hususa dair abartılı anlatımlara karşı çıkar.¹³⁸

Son olarak İbn Âşûr, kıssalar hakkında uzatılan bu tür haberlerin abartıdan başka bir şey olmadığını söyler. Bu meyanda ona göre kıssalarda esas olanın, maksadın hâsıl oluşunun kifayet bulmasıdır. Şöyle ki bu ilke üzere o, “*Eyyûb'ü de hatırla. Hani o Rabbine, 'Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin' diye niyaz etmişti*”¹³⁹ şeklindeki ayetin yorumunda Eyyûb'e (a.s.) bir zarar dokunmasının, önceki sıhhat, servet ve evlatlarının alınmasından ve imtihan sonrası tekrar ne varsa aynısının iade edilmesinin sabrın bir semeresi oluşundan ve bunlar üzerinden kendisine nasihat ve öğüt verildiğinden bahseder. Ancak durum böyle olmasına rağmen Sâd sûresinde anlatılan kıssanın boyutunun kıssacılar tarafından daha da genişletilerek muhtevanın peygamberlik makamına uygun olmayan boyuta getirilmesini özellikle eleştirir.¹⁴⁰

Sonuç olarak İbn Âşûr, Kur'ân kıssaları etrafında nakledilen isrâiliyyât türü asılsız haberlere itibar edilmemesini öğütler. Özellikle de mesnedi belli olmayan haberlerin sıhhat değerini tartışır, bu tür haberlerin kıssanın özünden uzaklaştırdığına dikkat çeker.

4.2. Kitâb-ı Mukaddes'e Atıfta Bulunması

İbn Âşûr, yer yer Kitâb-ı Mukaddes'ten bazı pasajları tefsirine nakletme cihetine gider. Onun bu husustaki maksadının Kur'ân'daki bir kıssanın Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid'de karşılığını göstermek ve ikisi arasında mukayese imkânı sunmak olduğunu söylemek mümkündür. Yine kanaatimizce o, kıssalar konusunda Kur'ân-ı Kerim ile Kitâb-ı Mukaddes'in mutabık oldukları ve farklılaştıkları noktaların görülmesine dikkat çekmiş olabilir.

A'râf sûresi 155. ayette ise, “*Musa, kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için yetmiş adam seçti...*” ayetinin tefsirinde “*Musa ile otuz gece için sözleştik...*”¹⁴¹ ifadesinin Tevrat'ta

¹³⁶ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 12/66.

¹³⁷ Yûsuf 12/6.

¹³⁸ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 12/215.

¹³⁹ el-Enbiyâ 21/83.

¹⁴⁰ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 17/126.

¹⁴¹ el-A'râf 7/142.

Hurûc/Çıkış bölümünün yirmi dördüncü babında bulunduğu bahseder. Bu kısım alakalı olarak İsrâiloğullarının ileri gelenlerinden belirlenen şahısların bulunduğunu isim vererek beyan eder. Yine Hz. Mûsâ'nın kelamı işitmek için bulutlara girdiğine, bu şekilde dağa çıktığına ve dağda kırk gün ve kırk gece kaldığına dair haberleri nakleder.¹⁴²

Yûsuf sûresi 10. ayette “*Onlardan bir sözcü, ‘Yûsuf’u öldürmeyin, onu bir kayunun dibine bırakın ki geçen kervanlardan biri onu bulup alsın. Eğer yaparsanız böyle yapın’ dedi*” şeklinde verilen mesaja göre, Kur’an kıssalarında kimin söylediğinin isim olarak bir önemi yoktur. Bu nedenle ayette üvey kardeşlerinden birinin söylediği esas alınmıştır. Bu kişinin kim oluşu hakkında ihtilaf olup rivâyetlerde ismi Yehûza, Şem’ûn ve Rûbîn şeklinde geçer. Tevrat’ın bölümünde ismi Ruben şeklinde geçer. Tevrat’ta Tekvin bölümünün, otuz yedinci babında belirtildiği üzere bunu öldürmekten kurtarıp kervanın geldiğini Ruben’e gösteren Yehûza’dır. Kur’an, üslubu üzere şumulüne giren isimleri belirtmeksizin zikreder. Gâfir sûresi 28. ayette olduğu gibi.¹⁴³ Yine Yûsuf sûresinde “*Onlardan yüz çevirdi...*”¹⁴⁴ ayetinin tefsirinde anlatıldığı üzere Hz. Yakûb’un görme kaybının büyük nedeni hüzdür. Böyle olmakla beraber, peygamberlerden böyle şeylerin sâdır olması garipsenecek bir durum değildir. Belalara sabretmek Yahudilerin şeriatında olmayıp, aksine ağlamak ve feryat etmek gibi hususlar söz konusudur. Zira Tevrat’ta da Hz. Mûsâ’nın vefatından sonra kırk gün ağladıklarına dair anlatılar vardır. Hatta bazı peygamberlerin üzüntüden elbiselerini yırttıkları anlatılır. İslâm şeriatında ise musibetlere sabır kemal özelliği taşır.¹⁴⁵

Bu hususta son bir misal verecek olursak İbn Âşûr, Sâd sûresi 21-25. ayetlerinde anlatılan Hz. Dâvud’un doksan dokuz koyun kıssasının tefsirinde Tevrat’tan nakilde bulunur. Sonra bu kıssanın, Tevrat’ın II. Samuel bölümünün on birinci babında yanlış, çelişkili ve himlere dayalı ve bâtil olarak anlatıldığını söyler. Bunun peygamberlik makamına bağdaşmayacak durumda anlatılmasını eleştirir. İtikadî olarak da peygamberlerin büyük ve küçük günahlardan masum olduklarını öne sürer. Nitekim bunun, Sâd sûresi 40. Ayette “*Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve dönüp geleceği güzel bir yer vardır*” şeklinde beyan edildiğine dikkat çeker. Ayetteki beyandan hareketle Hz. Dâvud’un akıbetinin cezalandırma şeklinde değil de itap ile son bulduğunu söyler.¹⁴⁶ Yine Müfessir benzer olarak da Tâhâ 83. ayette “Sâmirî” den bahsederken Tevrat’ta Hurûc bölümünün otuz ikinci babında Hz. Hârûn’un altından ‘icl/buzağıyı yaptığına dair verilen haberle büyük bir hatanın yapıldığını, bu tür eylemi bir peygamber için söylemenin doğru olmadığını, peygamberlerin ise bundan masum olduğunu beyan eder.¹⁴⁷

Sonuç olarak İbn Âşûr, Kitab-ı Mukaddes’te zikredilen kıssalara dair abartılı isrâiliyyât türü haberlerin kaynağını gösterir; bu tür aşırı ve batıl anlatımları eleştirme cihetine gider.

¹⁴² İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 9/123; krş. *Kitâb-ı Mukaddes*, Çıkış 24/18.

¹⁴³ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 12/225; krş. *Kitâb-ı Mukaddes*, Tekvin 37/1-36.

¹⁴⁴ Yûsuf 12/84.

¹⁴⁵ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 13/43.

¹⁴⁶ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 23/237-239; krş. *Kitâb-ı Mukaddes*, II. Samuel 11/1-27.

¹⁴⁷ İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 16/281; krş. *Kitâb-ı Mukaddes*, Çıkış 32/1-6, 21-35.

Sonuç

Son dönem müfessirlerinden İbn Âşûr, tefsirinin hem mukaddimesi hem de ana kısmında kıssalara dair yorumlara önemli oranda yer verir. Tefsirinin mukaddimesinde kıssaların Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmasının faydaları ve farklı sûrelerde farklı zaman kipleriyle verilmesinin hikmetlerine dikkat çeker. Ona göre Kur'ân'daki kıssalar, diğer kıssalara nazaran Allah kelamı oluşu nedeniyle üstün ve yüce bir vasıf taşır. Şayet böyle olmasaydı gerçek ve güzel haberlere dair bütün kıssalar eşit seviyede olurdu. Kur'ân kıssalarının diğer kıssalara nazaran farklılığı ve üstünlüğü söz konusu olmazdı.

İbn Âşûr'a göre Kur'ân kıssalarında ümmet için çok büyük faydalar vardır. Buradan hareketle o, Kur'ân'ın her bir kıssayı farklı bir bağlamda konu edindiğini hatırlatır. Zira ona göre Kur'ân kıssaları, tarih kitaplarında olduğu gibi aynı sûre içinde birbirini takip ederek ve bütüncül bir şekilde gelmez. Bunlar, kulların durumlarına göre benzersiz bir üslup ile sûrelerde farklı dağılım gösterir. Bu husus da Kur'ân'ın ibret verici kendine özgü bir üslubudur. Özetle müfessir, Kur'ân'ın diğer kıssacıların üslubundan daha üstün ve farklı bir vasfa sahip olduğuna özel bir vurgu yapar.

Müfessir, kıssa bölümlerinin farklı yerlerde verilmesini mümtaz bir meziyet olarak görür. Zira ona göre bu husus, Yüce Kitâb'ın teşrî ve fihkî meseleleri muhafaza etmesi yanında, kıssalar konusunda da öğüt edinme ve ibret almaya dair maksadını ortaya koyar. Bu bağlamda onun vurguladığı üzere hedef ve hikmet bağlamında Kur'ân kıssalarının zikredilmesinde pek çok fayda vardır. Bunları, tefsirinin mukaddimesinde günümüz usûl kitaplarından daha geniş bir muhteva ile açıklar.

İbn Âşûr, Kur'ân kıssalarının faydalarını tasnif etmekle yetinmez, aynı zaman da kıssaların pek çok sûrede tekrarlanmasının hikmetleri üzerinde durur. Özetle belirtilecek olursa o, bunları: Kur'ân'ın kendine has bir üslubu olduğu üzere kıssalar arasında da farklı münasebetlerin kurulabilmesi, dildeki belagatin görülmesinin sağlanması, vahiy süreci esnasında İslâm'a girenlerin Müslüman olmadan inen kıssalardan haberdar olma imkânını bulabilmesi, Kur'ân'ın tamamı ezberlenmese de tekrar edilmesi hasebiyle aynı kıssadan haberdar olunabilmesi ve son olarak da farklı ibretler üzerinden bütüncül olarak kıssanın görülebilmesi, şeklinde sıralar.

Kıssalarla ilgili olarak ise *Absenu'l-kasas/en güzel kıssa* tabirinin Kur'ân'daki ayetlerin tamamını kapsadığını söyler. Dolayısıyla bu ifade ile Kur'ân kıssalarının Allah katından vahiy olarak indiriliş hakikatinin tekit edildiğini hatırlatır. Zira ona göre “*Sana Kur'ân'ı vahyetmekle...*” ifadesi ile kendinden bedel olan “*en güzel kıssa*” terkibi arasında birbirini tamamlayan bir insicam vardır. Bu husus da vahye dayalı en güzel kıssaların, ayetlerden ayrı bir cüz olmadığını, bunların Kur'ân'ın bütününe ait bir üslup vasfı taşıdıklarını ortaya koyar.

Müfessir, Kur'ân kıssalarının kaynağının ilahî olması, bunların Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla bildirilmesi hususu üzerinde durur. Kıssaların hakikati meselesinde kıssanın kaynağına atıfta bulunarak bunların vahyî haberler olduklarının altını çizer. Bu şekilde İbn Âşûr, kıssaların tarihî olaylarla örtüşmediği, Kur'ân'ın kıssa ederken bazı vakıalarda gerçeklik hususunu hedeflemediği şeklindeki modern söylemleri destekler bir beyanda bulunmaz.

Aksi olarak o, ayette kıssaların haber verilmesine dair zikredilen “hak” ifadesinin kıssaların doğru/gerçek olarak anlatıldığına delalet ettiğini söyler.

İbn Âşûr, kıssalar hakkında tefsirinde zikrettiği rivâyetlerin sıhhati üzerinde titizlikle durur. Kıssaların izahında rivâyetleri tefsire aktarırken ihtiyatlı olmanın ve asılsız-mesnetsiz haberlerin süzgeçten geçirilerek terkedilmesinin gereğine vurgu yapar. Yine bu bağlamda kıssaların yorumu ile yakın alakası olan isrâliyyât türü haberlerin Kur’an’da veciz ve açık olarak anlatılan kıssaların üstünü örttüklerini söyler. Bu meyanda Ehl-i Kitâb’tan alıntılar yapılırken teferruata düşüldüğünü ve bu şekilde kıssalar hakkında abartıya gidildiğini zikreder. Böyle söylemesine rağmen kıssaları tefsir ederken yer yer Kitâb-ı Mukaddes’ten alıntılar yapması çelişki gibi gözükebilir. Ancak kıssalara dair yaklaşımlarının geneline bakıldığında bu tavrıyla onun, kıssalar ile Ahd-i Atik’teki haberler arasında mukayese yapılmasına, yine Kur’an-ı Kerim kıssaları ile bu tür haberlerin örtüştüğü noktaların görülmesine imkân tanıdığını beyan etmek yerinde olacaktır.

Son olarak belirtilecek olursa, Kur’an’da zikredilen tarihî olay ve olguların arkasındaki hikmetleri ortaya çıkarmak, tefsir ilminin önemseydiği hususlardan biridir. İbn Âşûr da ayetlerde zikredilen kıssa üslubunun Kur’an üslubuyla bir bütünlük arz ettiğine dikkat çeker. Dolayısıyla vahiyle haber verilen kıssalara bu çerçevede yaklaşıldığında maksatlarının daha iyi anlaşılabileceğini söyler. Yine o, ayette belirtilen en güzel anlatımın Kur’an vahyi ile vuku bulabileceğine, diğer anlatımların Kur’an kıssalarıyla asla boy ölçüşemeyeceğine vurgu yapar.

Etik Beyan / Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s):

Yakup BIYIKOĞLU

Finansman / Funding:

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder. / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests:

Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no competing interests.

Kaynakça

- Abduh, Muhammed. *Tevhîd Risâlesi*. Çev. Sabri Hizmetli. Ankara: Fecr Yayınları, 1986.
- el-Âlûsî, Şihâbuddin Mahmûd. *Meâni'l-Kur'ân fî tefsîr'il Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*. Thk. Seyyid Mahmud Şükrî. 30 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabiyye, ts.
- Aziz Ahmed. *Hindistan ve Pakistan'da İslâm Modernizmi*. Çev. Ahmet Küskün. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990.
- Baljon, J.M.S. *Kur'ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler*. Ankara: Fecr Yayınları, 1994.
- Bıykoğlu, Yakup. "İsrâiliyyât Türü Haberlerin Bilgi Açısından Değeri (Tâlût ve Câlût Kıssası Örneği)". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (2018), 209-247.
- Bıykoğlu, Yakup. "Kıssa Üslubu Bağlamında Kur'ân'da Eyyûb Peygamber". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2016), 211-243.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. 8. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Deliser, Bilal. *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Üsûlü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014.
- Demir, Şehmus. *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*. 3. Baskı. İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Döner, Ertuğrul. *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Elmalılı, Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10. Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmusu'l-muhît*. 8. Baskı. Beyrût; Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Goldziher, Ignaz. *Mezahibu't-tefsiri'l-İslâmî*. Haz. Abdülhalim en-Neccâr. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1955.
- Gündüz, Şinasi. "Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları". *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998), 49-88.
- Halefullah. Muhammed Ahmed. *Kur'ân'da Anlatım Sanatı/el-Fennü'l-Kasâsî*. Çev. Şaban Karataş. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *et-Tabrîr ve't-tenvîr*. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnisiye, 1984.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arâb*. 3. Baskı. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1993.
- Kılıç, Sadık. "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar". 1. *Kur'ân Sempozyumu*. 87-98. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994.
- Kitâbı Mukaddes. İstanbul: Kitâbı Mukaddes Şirketi, 1996.

- Kocal, Osman. *İbn Âşûr'un Kur'an Kıssalarına Bakışı (Hz. Yûsuf Örneği)*. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir. *el-Câmi' li abkâmi'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mennâu'l-Kattân. *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'an*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 2004.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*. 2. Baskı. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.
- Öztürk, Mustafa. *Kıssaların Dili*. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2006.
- Pak, Zekeriya. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Bilay Yayınları, 2020.
- Râğb el-İsfehânî. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*. Thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrût: Dâru'l-Marife, ts.
- Reşid Rıza, Muhammed. *Tefsiru'l-menâr*. 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947.
- Reşid Rıza, Muhammed. *el-Vahyü'l-Muhammedî*. Kahire: Dâru'l-Cumhuriyye, 2005.
- Sayı, Ali. "Kur'an'da Kıssa Kavramı Üzerine". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995), 145-196.
- Şelebî, Târik. *en-Nabvu'l-mefhûm*. Kahire: Dâru'l-Burâk, 2005.
- Şengül, İdris. "Kur'an Kıssalarının Tarihî Değeri". *Diyanet İlmî Dergi* 32/4 (1996), 63-91.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'an Kıssalara Giriş*. 2. Baskı. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998.
- Şimşek, M. Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2004.
- Watt, W. Montgomery. *Kur'an'a Giriş*. Çev. Süleyman Kalkan. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- ez-Zeccac, Ebû İshâk. *Meâni'l-Kur'an ve i'râbuhu*. Thk. Abdulcelil Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 1988.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf*. Thk. Abdurezzak el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997.